

พบว่าการกระทำผิดกฎหมายข้อห้ามของหญิงราชินิกุลส่วนใหญ่ เป็นการลอบรักและร่วม ประเวณีกับชายสามัญชนทั้งที่เป็นคนรับใช้ และชายสามัญชนอื่นๆ ในปี พ.ศ. 2443 มีคดีหนึ่งเกิดขึ้นคือ การลอบรักกันระหว่างนายปลื้มและแป๊ะ ซึ่งมีอายุ 17 ปี บุตรสาวของพระยาจุฬาราชมนตรี ภายหลังนายปลื้มได้พาแป๊ะหลบหนีพระยาจุฬาราชมนตรีไป และนายปลื้มได้ทำร้ายร่างกายหลวงราชเสาะรัฐ บุตรชายพระยาจุฬาราชมนตรีด้วย ศาลตัดสินให้จำคุกนายปลื้ม 1 ปี ส่วนแป๊ะได้ไปอาศัยอยู่ที่วังพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ในห้องของหงส์ ซึ่งอำแดงโตมารดาของนายปลื้มได้พาแป๊ะมาฝากไว้ ให้เลี้ยงไว้ใช้งานโดยบอกว่าเป็นบุตรสะไภ้ นายปลื้มผู้เป็นสามีแป๊ะต้องไปติดคุก เมื่อพระยาจุฬาราชมนตรีมาตามแป๊ะกลับไป แต่แป๊ะไม่ยอมกลับ อ้างว่าไม่ได้เป็นบุตรพระยาจุฬาราชมนตรี พระยาจุฬาราชมนตรีจึงได้บอกอายุติดตัวแป๊ะไว้ต่อหม่อมเจ้าพรรณราย มารดาของเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งหม่อมเจ้าพรรณรายบอกว่า แป๊ะไม่ได้เป็นบ่าวไพร่ เป็นแค่คนมาอาศัย จะควบคุมหรือกักขังไว้ให้พระยาจุฬาราชมนตรีไม่ได้ ถ้าแป๊ะจะไปก็ไม่มีอำนาจใดมาขัดขวาง ต่อมาแป๊ะก็ได้ไปจากวัง⁶

อีกคดีหนึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2446 เป็นเรื่องของการลอบรักกันระหว่างหม่อมราชวงศ์ไปล์ อายุ 18 ปี บุตรสาวของหม่อมเจ้าเจ๊กกับนายเล็ก คนขับรถของหม่อมเจ้าเจ๊ก หม่อมราชวงศ์ไปล์กับนายเล็กได้รักใคร่และลักลอบได้เสียกันมาเป็นเวลาประมาณปีเศษ จนกระทั่งหม่อมราชวงศ์ไปล์ตั้งครรภ์ได้ห้าเดือน ทั้งคู่มีความกลัวหม่อมเจ้าเจ๊ก จึงได้หลบหนีโดยหม่อมราชวงศ์ไปล์ได้นำทรัพย์สินติดตัวไปด้วย ประกอบด้วยเงิน 400 บาท สายสร้อย 1 สาย สร้อยข้อมือ 1 สาย ลูกข้าวต้ม 2 พวง แหวนรอบข้อมือ 2 พวง แหวนเพชร 1 วง แหวนมรกตน้ำเพชร 1 วง และแหวนทับทิม 1 วง เมื่อจับตัวนายเล็กและหม่อมราชวงศ์ไปล์ได้ พระยาเทพอรชุน ผู้จัดการแทนหม่อมเจ้าเจ๊กได้มาหารือกับพระยาอินทราธิบดี สี่หารของเมืองเพื่อป้องกันความอับอายของหม่อมเจ้าเจ๊ก จะให้ว่ากล่าวแต่คดีลักทรัพย์ไม่ว่ากล่าวคดีลักพา การกระทำความผิดก็เพื่อรักษาชื่อเสียงและสถานภาพของเจ้านาย โดยการเปลี่ยนเป็นคดีลักทรัพย์ เพื่อเป็นการรักษาน้ำหน้าพวกเดียวกัน แต่พบว่าไม่สามารถปิดคดีได้เพราะเป็นการจับกุมในเวลากลางวัน และข้อหาเรื่องลักทรัพย์ก็มีสาเหตุมาจากเรื่องลักพา การช่วยเหลือจึงกระทำโดยการถอนคดีจากศาลโบโรสภาที่ 2 มาพิจารณายังกระทรวงวัง

⁶ หจข. ร.5 ย13.3/11 คดีความเรื่องมีผู้ขายลักพาบุตรสาวพระยาจุฬาราชมนตรีไป (13 มี.ค. - 1 เม.ย. 119)

การลงโทษผู้กระทำความผิดได้มีการเปรียบเทียบกับคดี นายเลียบกับหม่อมราชวงศ์สอ ซึ่งเห็นว่ามีความแตกต่างกัน คือคดีของนายเลียบกับหม่อมราชวงศ์สอไปนั้นจะเป็นการที่ถูกขाय ปอกลอก ไม่ได้รักจริงเหมือนกรณีความรักปอกอกอย่างเช่นนายเลียบ ขณะเดียวกันการลง โทษก็กระทำได้ลำบาก เนื่องจากหม่อมราชวงศ์สอตั้งท้องได้ 5 เดือน จึงให้ลงโทษนาย เลียบก่อน⁷

อีกคดีหนึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2451 เป็นเรื่องของการลอบรักกันระหว่างหม่อมวาศ ในเจ้านครเชียงใหม่ อายุ 23 ปีกับอ้ายหมา ทาษของเจ้านครเชียงใหม่ และอ้ายหมาได้ พาหม่อมวาศหลบหนี หม่อมวาศได้นำทรัพย์สินของทองรูปพรรณที่เจ้านครเชียงใหม่ ประทานให้ประดับตกแต่งติดตัวไปด้วย รวมทั้งสิ้นเป็นเงินประมาณ 5000 บาท การพา หม่อมวาศหลบหนีในครั้งนี้ อ้ายหมาได้รับการช่วยเหลือจากอำแดงบัวพี่สาวของอ้ายหมา และจ่านายสิบพู่สามีของอำแดงบัว⁸

จากการศึกษาพบว่าแปดบุตรสาวพระยาจุฬาราชมนตรี หม่อมราชวงศ์สอ บุตร สาวของหม่อมเจ้าเจียก และหม่อมวาศในเจ้านครเชียงใหม่ ซึ่งทั้งหมดเลือกที่จะดำเนิน ชีวิตกับชายสามัญชน หากมองในแง่ของการหาทางออกให้กับชีวิตของพวกเขา พวกเขา อาจจะไม่ได้มีความจำเป็นเหมือนดังเช่นอันและสัน ในการนำพาชีวิตของตนสู่โลกภายนอก ชีวิตของพวกเขาไม่ได้ถูกจองจำอยู่ในวัง พวกเขาใช้ชีวิตในชีวิตรวมสุข ซึ่งก็มีเพียงกรอบที่ ว่าพวกเขาต้องแต่งงานกับราชินิกุลด้วยกันเท่านั้น หากแต่พวกเขากลับเลือกสามัญชน ดัง นั้นการกระทำของพวกเขาจึงเป็นความผิดที่ใหญ่หลวง เพราะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความ ตกต่ำของสถานภาพการเป็นเจ้า

6.3: หม่อมราชวงศ์หญิง และความทันสมัย

ลีลาของเสนอดีที่ 2 ของหม่อมราชวงศ์หญิงผู้หนึ่งที่อยู่ในสภาพความทันสมัยของ สังคมในช่วงเวลานั้น เป็นเรื่องของการลอบรักกันระหว่าง ม.ร.ว. สอ กับนายเลียบ เสมียน อายุ 29 ปี ในสังกัดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยมีพยานหลักฐานเป็นจดหมายรักจากส

⁷ หจข. ร. 5 ย13.3/ 16 ความหม่อมเจ้าเจียกเรื่องนายเล็กลักพาบุตรสาว (6 ม.ค. – 12 เม.ย. 122)

⁸ หจข. ร.5 น 36 – 342 อ้ายหมาลักพาหม่อมวาศในเจ้านครเชียงใหม่

อิงไปถึงเลียบในช่วงปี พ.ศ. 2444-2446 จำนวน 214 ฉบับ ซึ่งเป็นกรณีความผิดตามกฎหมาย
มณฑลเทศาภิบาลเรื่องการลอบรักและแต่งงานกับสามัญชน⁹

ข้อความในจดหมายตอนหนึ่งของสะอึ่งกับเลียบคือ เรื่องของการพนันที่เลียบเล่น
อยู่นั้น เป็นเรื่องของสังคมและค่านิยมของความทันสมัยในสมัยนั้น และขอให้เลียบให้สัถย์ว่า
การพนันจะเป็นเรื่องลงไปจากภรรยาและลูก และเลียบให้คำมั่นว่าจะอยู่ฉลองพระเดชพระคุณ
เจ้านายและราชสกุลวงศ์ของสะอึ่งต่อไป

ข้อที่สองที่สะอึ่งร้องขอคือ การดื่มเหล้าวันแต่เป็นช่วงอาหารเย็น เพราะกลัวว่า
การเมาเหล้าจะทำให้เสื่อมเสียในราชการ อย่างไรก็ตามการดื่มเหล้าในช่วงค่ำเป็นเรื่องความ
นิยมไปเสียแล้ว สอดคล้องกับการร้องเพลง "ฮิบ ฮิบ ไฮเร" เนื่องในโอกาสสมานฉันท์ในกลุ่ม
เพื่อนพ้องข้าราชการ ซึ่งประเด็นคือ ข้าราชการที่ทำตัวทันสมัยในสมัยนั้นต้องดื่มเหล้าและเล่น
การพนัน เป็นเรื่องธรรมดาและเป็นการสะท้อนค่านิยมใหม่ในสังคมด้วย ซึ่งน่าจะเป็นผลจาก
การเสด็จประพาสต่างประเทศของรัชกาลที่ 5 และพระบรมวงศานุวงศ์ แต่เลียบกับบอกว่าตนเอง
ดื่มเหล้าแต่ไม่เคยเจ็บป่วยเพราะเหล้า

ข้อเรียกร้องให้สัญญาจะเป็นสามีที่สะอึ่งขอกับเลียบเหล่านี้ ปรากฏในคำตอบรับของ
เลียบว่าจะสนองพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าหาที่สุดมิได้ และสะอึ่งปรารถนาจะเป็นคนรักคน
เดียวของเลียบตลอดไปและเลียบเองอยู่ในฐานะที่ต้องรับใช้เจ้านายอยู่แล้ว ประเด็นคือว่า
สะอึ่งต้องการระบบผัวเดียวเมียเดียว ซึ่งต่างจากระบบครอบครัวความเป็นผัวเมียทั่วไปในสังคม
ไทยในขณะนั้น จดหมายรักของสะอึ่งถึงเลียบเป็นการใช้ทั้งคำพูดหวานลุ่มและการกล่าวอ้าง
ถึงอำนาจและบุญคุณที่มีต่อเลียบ และเลียบเองก็สัญญาและพร้อมที่จะถูกลงทัณฑ์จากสะอึ่ง
และเจ้านาย

เลียบกล่าวในจดหมายว่าตนเองไม่สนใจศรัทธาบรรดาศักดิ์ของสะอึ่งและจะไม่ก่อการ
ทะเลาะวิวาทเพราะต้องการความสามัคคีซึ่งเป็นเส้นทางสู่ความทันสมัย ประเด็นคือ แนวคิด
การพัฒนาสู่ความทันสมัยในสังคมครอบครัวสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ การยอมรับใน
อำนาจบางอย่างของเมีย ผัวเดียวเมียเดียว การดื่มเหล้า การเล่นการพนัน เป็นเรื่องของความ
ทันสมัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงบางอย่างของสังคมเมืองกรุงเทพฯของคนชั้นสูง เจ้า
นาย และข้าราชการ ซึ่งการเขียนจดหมายรักติดต่อกันถึง 3 ปี จำนวนนับร้อยฉบับ เป็น

⁹ หจข. ร.5 ย 13.3 / 13 นายเลียบทำชู้กับหม่อมราชวงศ์สอ (29 เม.ย. - 22 ธ.ค. 121)

การชี้ให้เห็นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายใต้กระแสธารของวัฒนธรรมตะวันตกที่กำลังเข้ามา ผ่านทางสังคมเจ้านายรุ่นใหม่ ๆ สังเกตได้จากการอ้างข้อความในจดหมายรักของทั้งสองฝ่าย

ทางฝ่ายสำนักพระราชวังเองลำบากใจที่ต้องโต้เถียงกับพ่อของสะอึ่งที่มีสภาพของการเป็นพระองค์เจ้า ถึงการกระทำผิดข้อห้ามของผู้หญิงในวังของสะอึ่งที่ผ่านมา เช่นการลงไปอาบน้ำในที่แม่น้ำสาธารณะ และการไม่ระมัดระวังตัวมากพอจนเลียบสามารถเข้าหาสะอึ่งถึงในห้องได้ บรรดาพวกมหาดเล็กสามารถเข้าออกในวังกันอย่างเสรี จนในท้ายที่สุดก็นำไปสู่ปัญหาระหว่างเลียบกับสะอึ่งจนกระทั่งเลียบถูกจับได้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสนอความเห็นในประเด็นเรื่องของสะอึ่งว่าไม่เข้าข่ายข้อห้ามเรื่องเจ้านายฝ่ายหญิงที่มีข้อห้ามและข้อปฏิบัติตั้งแต่เจ้านายชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ซึ่งเป็นไปตามประกาศมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว

เมื่อไม่สามารถลงโทษเลียบโดยตรงได้ทางราชสำนักบังคับให้เลียบออกบวช ซึ่งเลียบปฏิเสธเพราะเขายังไม่ต้องการสละทางโลก และการบวชพระเปรียบเสมือนการลงโทษตัดสินตัวเขาเองอยู่ในที่ รัชกาลที่ 5 มีรับสั่งตีตรวนเลียบเพื่อให้เขาสำนึกผิด หลังจำคุกมา 4 เดือน เลียบให้การรับสารภาพว่าเขาเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง เป็นข้ออ้างบ่อยครั้งที่ผู้ชายสามัญชนที่มีสัมพันธ์กับหญิงสูงศักดิ์จะโดนกล่าวโทษในประเด็นเดียวกันนี้ (แต่อาจไม่ใช่ในกรณีอื่นในคดีแรก) แต่ถ้าเป็นข้าราชการผู้ชายกับสามัญชนจะเป็นเรื่องของการใส่ความเพื่อหาประโยชน์จากฝ่ายหญิง เรื่องนี้เราควรวิเคราะห์มุมมองและทัศนคติของผู้หญิงและผู้ชายสามัญชน ซึ่งมักถูกเอาเปรียบทางสังคมและระบบอำนาจในทางกฎหมายตั้งแต่แรก สำหรับสะอึ่งมีรับสั่งจองจำไว้ในวังจนกว่าจะสำนึกผิด ซึ่งไม่ต่างอะไรจากความเป็นทาสต่อฐานันดรศักดิ์ ซึ่งไม่สอดคล้องกับความศิวิไลซ์ในสังคมสมัยใหม่

ในกรณีคดีนี้ถ้าแม่ของสะอึ่งจะไม่เรียกร้องมากเกินไปและเลียบไม่ซื้อป้อเกินเหตุ เลียบและสะอึ่งอาจครองคู่กันได้และอาจจะเปลี่ยนโฉมหน้าสังคมศักดินาไทยในหลายเรื่อง ลีซาฮอง กล่าวว่าเลียบเป็นข้าราชการในความดูแลของพ่อสะอึ่งตั้งแต่วาราชการที่ปราจีนบุรี ตามระบบการปกครองสมัยการปฏิรูปอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางในสมัยนั้น เลียบเป็นคนทันสมัยรู้จักใช้คำพูดภาษาอังกฤษ เช่น “ดินเนอร์, อีบ อีบ ไอเร, ฟอर्मออฟฟิต” และยังเชื่อมโยงในเรื่องพระบรมราชาบาทและพระบรมราชาธิบายเรื่อง สามัคคี ของรัชกาลที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2446 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่เขาเขียนจดหมายรักถึงสะอึ่ง ซึ่งกรณีของเลียบเป็นตัวอย่างชัดเจนว่าเขาเป็น

คนที่อยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ในหลักการสำคัญของราชสำนักที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนั้น

สำหรับสิ่งในฐานะเจ้านายเป็นชั้นหม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว.) ที่รัชกาลที่ 4 ทรงขยายความเป็นเจ้าจนมาถึงหม่อมหลวง (ม.ล.) ตามประกาศ ฉบับที่ 255 ว่าหม่อมหลวงไม่ถือว่าเป็นเจ้า มีปรากฏในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 และในราชกิจจานุเบกษา

ลีซาของ วิเคราะห์ความคิดของสิ่งว่า ความคิดของสิ่งน่าจะมาจากการรับรู้เรื่องตะวันตกจากหนังสือกิจจานุกิจในเรื่อง การอ้างถึงศาสนาพุทธว่า พระพุทธเจ้าไม่สามารถบอกได้ว่า เป็นความผิดในกรณีผู้ชายจะมีภรรยาหลายคน รวมถึงเอกสารตีพิมพ์ของมิชชันนารีในหนังสือ Siamese Repository ดังนั้นคำพูดที่เลียบกล่าวอ้างในจดหมายถึงคำพูดของสิ่งจึงน่าจะเป็นอิทธิพลที่มาจากตะวันตกมากกว่า

ลีซาของ ยังกล่าวอีกว่าในคำพูดของจดหมาย สิ่งเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงภายใต้การปฏิรูปการปกครองสมัยใหม่ในเวลานั้นเป็นอย่างดี เพราะเธอยังกล่าวถึงเลียบตามตำแหน่งหน้าที่ของเขา และการที่ตนเองติดตามพ่อไปอยู่ราชการที่ปราจีนบุรี ทำให้สิ่งเรียนรู้สังคมจากวังสู่เมืองเช่นเดียวกับอื่น แต่เธอไม่ลำบากเรื่องเงินทองเช่นอื่น และยังมีแม่คอยให้ท้ายในการติดต่อกับเลียบอีกด้วย แต่ทั้งพ่อของสิ่งและรัชกาลที่ 5 ยังคงมองเลียบว่ายังเป็นข้าราชการภายใต้ระบบข้าราชการอยู่เช่นเดิม และยังคงกีดกันความสัมพันธ์ของทั้งสองภายใต้กรอบความคิดประเพณีแบบราชสำนักในอดีต ทั้งที่สังคมสมัยใหม่กำลังเกิดขึ้นตามนโยบายของพระองค์เองทั้งสิ้น ดังนั้นเลียบและสิ่งจึงเป็นเหยื่อของความขัดแย้งระหว่างสังคมเก่ากับสังคมใหม่ ระหว่างวังกับเมืองอยู่นั่นเอง

6.4: การแต่งงานและศูนย์อำนาจ การชิงน้ำหนักรของหญิงวังผู้หนึ่ง

กรณีที่ 3 ลีซานำเสนอถึงการหาทางออกของผู้หญิงวังคนหนึ่ง เป็นเรื่องของตุ่นแก้ว หญิงรับใช้อายุ 21 ปี ในวังเจ้าดารารัศมี พระวรชายาในรัชกาลที่ 5 วันหนึ่งในปี พ.ศ. 2438 ตุ่นแก้วได้รับแจ้งจากแจ่มซึ่งมีสามีเป็นหม่อมราชวงศ์เรื่อง มีชายสูงศักดิ์ระดับพระยาและเป็นราชินิกุลประสงค์จะแต่งงานด้วย แจ่มนัดให้ทั้งคู่ได้พบกันที่บ้านของแจ่ม แต่ตุ่นแก้วพบว่าผู้ชายมีภรรยาอยู่แล้วหลายคน แต่แจ่มก็ชวนล่อมตุ่นแก้วด้วยคำพูดเรื่องอนาคตและความมั่นคงในชีวิตที่จะอยู่ร่วมกับชายคาคคนอื่น ๆ ในวังของผู้ชาย หลังมีเพศสัมพันธ์ผู้ชายได้รับแจ้งว่าลูกป่วย เขาสัญญาว่าจะติดต่อกลับมาใน 2-3 วัน แต่ในความเป็นจริงการขอแต่งงานเป็นเรื่องโกหก แจ่มล่อลวงตุ่นแก้วให้ผู้ชายร่วมประเวณีด้วยเพื่อหวังอำมิส

สินจ้าง แต่การหลบหนีออกจากวังไปข้างนอกของตุ่นแก้วกลับสร้างปัญหาให้กับเธอเพราะเป็นการละเมิดกฎและกลัวความผิดทำให้ตุ่นแก้วไม่กล้ากลับวัง แจ่มจัดการให้ตุ่นแก้วได้พักอยู่กับคนดูแลบ้านสถานกงสุลอังกฤษ โดยอ้างว่ากงสุลไม่สนใจและไม่ได้อยู่ที่บ้านแต่จะกลับมาตอนเช้า ตุ่นแก้วจึงพักอยู่ 1 คืน แจ่มได้พาตุ่นแก้วไปที่บ้านญาติของเธอ ญาติของแจ่มกลัวตุ่นแก้วจะหนีจึงแจ้งให้ตำรวจวังมาจับตัวไป¹⁰

การสอบสวนไม่ชี้ชัดว่าหญิงทั้งสอง (แจ่มและญาติ) ทำอะไรกับตุ่นแก้วบ้าง และกงสุลเองมีที่ทำความเห็นใจตุ่นแก้วผู้นำสงสาร ซึ่งทำให้ต้องวังระมัดระวังในเรื่องนี้ เพราะตามสนธิสัญญาบาวริง กงสุลมีสิทธิพาคนนอกอาณาเขตที่รัฐไทยไม่สามารถบังคับได้

ลิซา ประเมินว่าเมื่อตุ่นแก้วผิดหวังจากการแต่งงานกับผู้ชายในราชินิกุล เพื่อที่ตนเองจะได้หลุดพ้นจากการเป็นผู้หญิงที่ต้องอยู่ในวังใน ดังนั้นเธอเลือกที่จะเข้าไปพึ่งพิงอีกศูนย์อำนาจหนึ่งก็คือ สถานกงสุลที่มีสิทธิพาคนนอกอาณาเขตคุ้มครองอยู่ ลิซา เทียบกับกรณีวังหน้าหลบภัยอยู่ในกงสุลอังกฤษในปี 2438 และลิซายังได้เชื่อมโยงไปถึงอีกคดีของฝรั่ง ซึ่งมีสามีเป็นเยอรมันชื่อ Hans Peterson ซึ่งเป็นคนในอาณัติของกงสุลอังกฤษประจำสยาม ฝรั่งอาศัยการคุ้มครองจากการมีสิทธิพาคนนอกอาณาเขตที่มีสามีเป็นคนในบังคับต่างชาติต่อสู้คดีกับหลวงราชานุกิจ

ฝรั่งอ้างว่าหลวงราชานุกิจยักยอกเงินของเธอ ในคดีนี้กรมหมื่นนเรศซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล ทรงเชื่อในคำให้การของฝรั่งหลังจากถูกขโมยเงินนาน 6 สัปดาห์ ฝรั่งแต่งงานกับนาย Peterson และขอให้กงสุลช่วยโดยอ้างว่า หลวงราชานุกิจขโมยเงินของเธอเพื่อไม่ให้เธอแต่งงานกับชาวต่างชาติ และต้องการจะอุปเงินด้วยการแต่งงานกับเธอเสียเอง ประเด็นเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน และการหาทางออกของฝรั่งด้วยการเลือกแต่งงานกับฝรั่งเพื่อใช้อำนาจแทรกแซงคดี เพราะฝรั่งแต่งงานหลังเกิดเรื่องแล้ว แสดงว่าฝรั่งรู้ช่องทางเรื่องนี้ดี และมีความฉลาดพอที่จะอาศัยอำนาจของต่างชาติมาบังคับศาลไทย

ตำรวจไทยสอบสวนได้ความว่าฝรั่งแต่งงานกับหลวงราชานุกิจอยู่แล้ว การแต่งงานใหม่กับ Peterson เป็นเรื่องไม่ถูกต้อง นายปีเตอร์สันและบรรดาเพื่อนฝรั่งบอกกับหัวหน้าตำรวจว่า เรื่องคดีดังกล่าวจะถูกรายงานให้กงสุลได้ทราบถ้ามีการเล่นตุกติก ในรายงานของตำรวจ ฝรั่งตกเป็นภรรยาของหลวงราชานุกิจมาเป็นเวลา 3 ปี แล้ว เงินที่ฝรั่งอ้างนั้นเป็นเงินของเขาเอง

¹⁰ ลิซาฮอง Hong Looking at Nineteenth...,p.319-321.

ที่ถูกฝรั่งเศสไม่ไป ททรัพย์สินที่เป็นเงินที่เกิดการแย่งชิงกันระหว่างฝรั่งเศสและหลวงราชานุกิจ โดยทั้งสองคนอ้างถึงความเป็นสามีภรรยา ทั้งนี้เงินที่ฝรั่งเศอ้างว่าเป็นของเธอแท้จริงก็คือเงินของสามีคนไทย ซึ่งเป็นไปตามกฎหมายลักษณะผัวเมียในกฎหมายตราสามดวงที่ยังใช้กันอยู่ ขณะที่ฝรั่งเศสรู้ช่องทางหนีที่ไต่และรอบรู้ต่อเรื่องข้างนอก จึงให้กรณีการแต่งงานกับชาวต่างชาติเพื่อใช้อ้างสิทธิภาพนอกอาณาเขต ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของฝรั่งเศสในความเป็นคนทันสมัยอย่างยิ่ง

หลวงราชานุกิจชื่อเดิมว่า กลิ่น เป็นรองผู้ว่าเมืองภูเก็ต และย้ายเข้ามาอยู่ที่กรุงเทพฯ เพื่อเข้าสู่สังคมชั้นสูง ที่นี้เขามีเพื่อนเป็นชาวต่างชาติหลายคนที่ร่วมเล่นบิลเลียดกับเขา แต่จะเห็นได้ว่าชายไทยไม่เคยมีความสามารถในการที่จะใช้รูปแบบความสัมพันธ์กับต่างชาติเพื่อประโยชน์ของตนเองได้เท่ากับที่สตรีกระทำ การอ้างเรื่องสายสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงฐานะและสัญชาติของฝรั่งเศสเป็นไทยมี ปรากฏในกรณีของ Henry Alabaster ดันตระกูลเศวตศิลา และตัวอย่างของพระปรีชากรกิจ(โหมด อมาตยกุล) ที่แต่งงานกับFanny Knox ลูกสาวกงสุลอังกฤษ Thomas Knox

ในกรณีของตุ่นแก้ว หญิงรับใช้ในวังของพระนางเจ้าดารารัศมี ซึ่งต้องการหลุดพ้นจากการอยู่ในวัง โดยทางออกของเธอคืออาศัยการแต่งงานกับราชินิกุล เมื่อไม่ประสบผล ด้วยความกลัวต่อความผิดเธอจึงไม่กล้ากลับวัง และหาทางออกโดยการเข้ากับอีกศูนย์อำนาจหนึ่งคือเป็นภรรยาลับของกงสุล ตุ่นแก้วเป็นตัวอย่างของหญิงในวังที่ต้องการหลุดพ้นจากการถูกจองจำในวัง เธอจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะออกมาสู่โลกภายนอก เธอคิดว่าการแต่งงานกับชายในราชินิกุลจะสามารถนำพาชีวิตเธอออกจากวังได้ ซึ่งเธอไม่มีทางเลือกมากนัก ภาพของตุ่นแก้วสามารถสะท้อนสภาพของการเป็นผู้หญิงที่อยู่ในวังได้ชัดเจน ซึ่งไม่ต่างกันไม่ว่าหญิงผู้นั้นจะเป็นราชินิกุลหรือหญิงรับใช้สามัญชน เราพบว่าผู้หญิงเหล่านั้นพยายามแสวงหาทางออกให้กับตัวเองทั้งสิ้น แต่ยังไม่มียุคหญิงวังคนใดออกสู่โลกภายนอกได้สำเร็จ ดังนั้นจึงสะท้อนภาพของผู้หญิงวังซึ่งมีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดคอยกำกับชีวิตของพวกเขา ทำให้พวกเขามีโอกาสหลุดพ้นจากการถูกจองจำในวังได้

จากการศึกษาตีความอื่นๆ พบว่ามีการหาทางออกของผู้หญิงวังเช่นที่ตุ่นแก้วกระทำ คือการเลือกชายที่คิดว่าสามารถนำพาชีวิตของตนออกจากวังได้ คดีหนึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2437 นายรองพิจารณ์ ได้มาทำหนังสือกู้เงินของพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย โดยให้แนบเข้ามารับใช้แทนดอกเบี้ยย แนบได้มาบอกกับแจ่มว่า นายรองพิจารณ์มีความรักใคร่แจ่ม แจ่มจึงหนีไปกับนายรองพิจารณ์ ต่อมาข้าหลวงของพระเจ้าลูก

เธอ ๔ สามารถจับตัวแจ่มได้ แต่แจ่มกลับกล่าวว่า นายรองพิจารณาโทษและโทษลักพา
แจ่มไปแต่ในพระบรมหาราชวังและทำชู้¹¹ (ดูรายละเอียดคดีในภาคผนวก)

อีกคดีหนึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2445 อำแดงเลียบ หญิงรับใช้ของเจ้าจอมมารดา
วาด ซึ่งเป็นคนเก็บทรัพย์สินของของเจ้าจอมมารดาวาด ได้ลักทรัพย์สินของของเจ้าจอมมารดา
วาดไปรวมเป็นเงิน 4565 บาท และอำแดงเลียบยังได้ลอบรักและทำการร่วมประเวณีกับ
หม่อมราชวงศ์รัตน บุตรของหม่อมเจ้าสิทธิเดชเสถียรในพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นวิศุขนาถนิกา
ธร ที่บ้านของชุมแก้วแก่ซึ่งรู้เห็นเป็นใจด้วย อำแดงเลียบมีความผิดฐานลักทรัพย์ของเจ้า
จอมมารดาวาดและกระทำชู้กับหม่อมราชวงศ์รัตน ถูกจำคุกไว้ในพระบรมหาราชวังเป็น
เวลา 12 เดือน ส่วนหม่อมราชวงศ์รัตน พิจารณาไม่ได้หลักฐานว่าเป็นผู้ลักพา มีแต่ไปมา
หาสู่ที่บ้านแก้วแก่ชุม ลงโทษเพียง 3 เดือน ส่วนชุม แก้วแก่รู้เห็นเป็นใจมาตลอด
เกือบจะถือว่าเป็นผู้ลักพาได้ ให้ชังไว้ที่ศาลา 6 เดือน¹²

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า อำแดงเลียบเป็นคนเก็บทรัพย์สินของของเจ้าจอมมารดาวาด
ดังนั้นการลักลอบทำชู้กันระหว่างอำแดงเลียบกับหม่อมราชวงศ์รัตน อาจเป็นได้ว่าหม่อม ๔
รัตนหลอกลวงอำแดงเลียบเพื่อให้อำแดงเลียบนำทรัพย์สินของเจ้าจอมมารดามาให้ ซึ่งอำแดง
เลียบคิดว่าหม่อม ๔ รัตนมีความรักใคร่ตนจึงลักทรัพย์แล้วหนีมาลอบทำชู้

แจ่มและเลียบเป็นหญิงรับใช้ที่อยู่ในวัง ทั้งคู่ต่างมีวิธีการหาทางออกให้กับตนเอง
โดยการลอบรักกับชาย ซึ่งเชื่อว่าสามารถนำพาตนออกไปนอกวังได้ เป็นการหาทางออกที่
คล้ายกับแจ่ม แต่ทั้งสองถูกจับได้ก่อนจึงไม่มีโอกาสออกไปใช้ชีวิตนอกวัง และไม่มีโอกาส
ที่จะหาทางออกดังเช่นที่ตุ่นแก้วและพริ้งทำได้

6.5: วังกับอำนาจ: ผู้หญิงวังที่สำเร็จ

¹¹ หจข. ร.5 ย 13.3 / 4 คดีความเรื่องนายรองพิจารณาโทษว่ากระทำการคบชู้ด้วยหญิงในพระบรมหา
ราชวัง (20 ม.ค. 113)

¹² หจข. ร.5 ย 13.3 / 14 หม่อมราชวงศ์รัตนทำชู้กับอำแดงเลียบ คนของเจ้าจอมมารดาวาด (2 ก.ย. -
11 ก.ย. 121)

ลิดา เสนอกรณีที่ 4 ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2445¹³ ชายสามคนรายงานต่อตำรวจว่า ตนเองถูกขโมยโดยอำแดงชมซึ่งเป็นคนสนิทของสมเด็จพระราชินี กล่าวคือทั้งสามได้เกิดกรณีพิพาทเรื่องที่ดินกับบริษัทหุดคลองแลคูนาสยามเมื่อ 6 ปีที่แล้ว บริษัทได้รับมอบอำนาจจากราชสำนักในเรื่องการจัดสรรที่ดินที่เป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้ ซึ่งทางราชสำนักเข้าข้างบริษัท¹⁴ อำแดงชมอ้างว่าตนเองเป็นคนโปรดของสมเด็จพระราชินีและสัญญาว่าจะช่วยชายสามคน ใน ๖ วันถัด ภรรยาของชายสามคนเข้าวังไปพร้อมกับอำแดงชมขณะที่ชายสามคนยืนรอที่ประตูวัง เพราะตามกฎหมายเทียบบาล ชายสามคนไม่มีสิทธิเข้าไปอยู่แล้ว

ในวังอำแดงชมกล่าวกับภรรยาชายทั้งสามว่าห้ามมองพระพักตร์สมเด็จพระเจ้า เพราะผิดกฎหมายเทียบบาล แต่ในข้อเท็จจริงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 มีประกาศให้ราษฎรสามารถมองเห็นพระพักตร์ได้ เมื่อเข้าไปในท้องอำแดงชมแสดงจดหมาย 11 ฉบับ ซึ่งคัดลอกตราของราชสำนัก ผืนกอยู่ ซึ่งต่อมาภายหลังทราบว่าเป็นตราของแผนกรังวัดที่ดิน (Royal Survey Department) ซึ่งสามีของอำแดงชมเป็นกฐีในหน่วยงานนี้ และบริษัทที่รับผิดชอบหุดคลองก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 โดยพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์(ดูเอกสารที่กล่าวในตอนแรก) ซึ่งได้รับสัมปทานหุดคลองเพื่อบุกเบิกที่นาเป็นเวลา 25 ปี เพื่อขายที่ดินให้กับผู้ที่ต้องการซื้อ อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของการส่งออกข้าวหลังสนธิสัญญาบาวริงปี พ.ศ. 2398 กรณีนี้เปรียบได้กับว่า “เมือง”

¹³ ลิดาฮอง Hong, “Looking at Nintheenth.....” p.321-322.

¹⁴ จากการศึกษาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในวิทยานิพนธ์ของนพรัตน์ นุสธรรม. “การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 5 “ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2520; ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2521, อรทิพย์ เทสสิริ “การถือครองที่ดินในประเทศไทย พ.ศ. 2444-2475 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2523, กิตติ ดันไทย. “คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย “วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2520, สุนทรี อาสะโวทย์ “การพัฒนาระบบการชลประทานในประเทศไทย ตั้งแต่พ.ศ. 2431-2493” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2521, พบว่า เกิดกรณีพิพาทระหว่างบริษัทที่หุดคลองกับที่ดินทำกินของราษฎรเป็นจำนวนมาก และจบลงด้วยชัยชนะของบริษัท ดังนั้นชายสามคนที่ว่าก็อยู่ในข่ายนี้ด้วย

(ชายสามคน) พยายามช่วยเหลือตนเองด้วยการเข้า"วัง"ตามอำเภอใจ เพราะคิดว่าจะช่วยเขาได้ แต่ "เมือง" หรือชายสามคนต่างตกเป็นเหยื่อการหลอกลวงของอำเภอใจที่อาศัยวังหากิน

6.6: ผู้หญิงสามัญชน: จากคติความสมัยรัชกาลที่ 5

เรื่องราวของผู้หญิงสามัญชนที่ปรากฏอยู่ในคติความมีไชเป็นเรื่องของการหาทางออกให้กับชีวิตของตนเองเช่นที่ผู้หญิงวังกระทำ หากภาพของผู้หญิงสามัญชนที่ปรากฏอยู่ในคติความ กลับเป็นเรื่องของการถูกระงับทางเพศจากผู้ชายที่มีอำนาจ มีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ผู้หญิงสามัญชนไม่มีเกราะป้องกันตัวเฉกเช่นผู้หญิงที่อยู่ในวัง เธอจึงไม่มีทางสู้เมื่อต้องเผชิญกับการถูกระงับทางเพศจากผู้ชาย

โอกาสที่ผู้หญิงจะถูกกระทำทางเพศมาจากการที่เธอถูกกล่าวโทษว่ากระทำความผิดคือการถูกกล่าวโทษว่าคบชู้ สะท้อนให้เห็นว่าสังคมของผู้หญิงเหล่านั้นอย่างไร ในปี พ.ศ. 2436 อำเภอหนับถูกนายสมันสามี ฟ้องกล่าวโทษว่าอำเภอหนับเป็นชู้กับหม่อมหลวงศิริ ขณะกำลังรอพิจารณาความ อำเภอหนับถูกนำไปขังที่กองละหุโทษ ในคืนหนึ่ง นาย-อง สมุหนายกได้ให้คนเรียกอำเภอหนับให้เข้าไปหา ถ้าไม่ไปจะถูกลงโทษเหวี่ยงตี เมื่อเข้าไปหา นาย-องได้พยายามจะปลุกปล้ำทำชำเราอำเภอหนับ แต่อำเภอหนับได้ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง ผู้คุมได้ยินจึงนำกุญแจมาไขห้องให้อำเภอหนับ อำเภอหนับได้นำเรื่องที่เกิดขึ้นไปทูลปลัดกรมกองละหุโทษ แต่หลังจากนั้นอีกสองวัน ปลัดกรมกองละหุโทษได้บอกกับอำเภอหนับว่า นาย-อง ได้มารับผิดกับท่านแล้ว ซึ่งอำเภอหนับเข้าใจว่าปลัดฯ สมรู้กับนาย-อง จึงไม่ชำระเรื่องราวให้¹⁵

กรณีของอำเภอหนับสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ชายมีมโนภาพอย่างไรกับผู้หญิงที่ถูกกล่าวโทษว่ามีชู้ นาย-อง ซึ่งเป็นข้าราชการก็เช่นเดียวกัน เขามีความคิดเช่นเดียวกับสังคมที่มองผู้หญิงที่ถูกกล่าวโทษในขณะนั้น เขาคิดว่าตนเองมีอำนาจ จากการที่กล่าวหาว่าอำเภอหนับไม่ขึ้นไปหา ก็จะเหวี่ยงตีตามอาญา ขณะเดียวกันนาย-องก็มองว่าจากการที่เธอถูกกล่าวโทษเช่นนั้น เธอคงเป็นผู้หญิงที่ง่าย เขาสามารถที่จะมีเพศสัมพันธ์กับเธอได้โดยปราศจากปัญหา แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น ซึ่งตัวอย่างคดีของอำเภอหนับบอกได้ว่า

¹⁵ หจข. ร.5 น36 / 88 คอเรศปอนเดนซ์เรื่อง กระทรวงยุติธรรมมีหนังสือมาว่าอำเภอหนับซึ่งต้องขังอยู่ในศาลแพ่งเกษม กล่าวโทษนายอง สมุหนายกซึ่งทำชำเรา ส่งสำเนาเรื่องมาให้กระทรวงเมืองพิจารณาด้วย (25 ม.ค. – 3 ก.พ. 112)

ผู้หญิงที่ถูกกล่าวโทษหรือกระทำความผิดในด้านชู้สาวมักจะเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี ซึ่งยังคงเป็นมุมมองที่สังคมมีต่อผู้หญิงจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้น โอกาสที่ผู้หญิงจะถูกกระทำทางเพศยังมาจากการที่เธอกระทำความผิด แม้ไม่ใช่ในแง่ชู้สาว เมื่อเธอถูกขังเพื่อรอพิจารณาความ เธอก็มีโอกาสที่จะถูกกระทำทางเพศเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2451 อำแดงจันและพวกถูกจับในข้อหาเล่นชู้เหงาลัก หลวงมหิมา ผู้รักษาราชการเมืองปราจีนบุรีได้สั่งให้นำตัวอำแดงจันและอำแดงฟุ้งไปขังไว้ที่เรือนพักของยกกระบัตรเมือง ซึ่งไม่มีคนอยู่ แต่พวกของอำแดงจันนั้นถูกบังคับให้เสียเงินคนละ 22 บาท แล้วจึงปล่อยไป แล้วพวกตกตึกหลวงมหิมาจะกระทำชำเราอำแดงจัน แต่อำแดงจันไม่ยอม หลวงมหิมาบอกว่าถ้าไม่ยอมจะเอาใส่โซ่ตรวนขังไว้ ไม่ปล่อยให้กลับบ้าน แล้วหลวงมหิมาก็สามารถข่มขืนอำแดงจันได้ครั้งหนึ่ง พอรุ่งเช้าหลวงมหิมาก็ปล่อยอำแดงจันและอำแดงฟุ้งกลับบ้านโดยไม่ต้องเสียค่าปรับใหม่¹⁶

การกระทำของหลวงมหิมาเป็นการใช้อำนาจข่มเหงรังแกประชาชน โดยการกระทำชำเราอำแดงจันซึ่งถูกจับในข้อหาเล่นชู้เหงาลัก ซึ่งการกระทำเช่นนี้สามารถกระทำโดยง่าย

โอกาสที่ผู้หญิงจะถูกกระทำทางเพศยังมาจากการที่ข้าราชการออกไปปฏิบัติหน้าที่ และใช้อำนาจหน้าที่นั้นกระทำการข่มเหงรังแกผู้หญิง ในปี พ.ศ. 2440 นายพิเศษเสถียรรักษและนายสวรค์ภักดี ได้ไปรังวัดสวนน้อยหน้าของหลวงที่เมืองลพบุรี ทั้งสองได้ไปพักที่บ้านนายพ่วง และนายพิเศษเสถียรรักษได้เข้าหาอำแดงยวงบุตรของนายพ่วง แต่อำแดงยวงได้ร้องไวยวายนขึ้น และในวันต่อมานายพิเศษเสถียรรักษได้จับข้อมืออำแดงแก้ว ซึ่งนั่งทอหูกอยู่ อำแดงแก้วได้วิ่งหนีไป เมื่อมีการสอบสวนเรื่องที่เกิดขึ้น ซึ่งนายสวรค์ภักดีเองก็ได้ยืนยันว่านายพิเศษเสถียรรักษกระทำเช่นนั้นจริง¹⁷

การกระทำการข่มเหงทางเพศต่อผู้หญิงในคดีอื่นๆคือ ในปีพ.ศ. 2446 หลวงรามฤทธิรงค์ ยกกระบัตรพนักงานอัยการเมืองตราด ได้ไปที่บ้านของนายเกด ซึ่งในเวลานั้นนายเกดไม่อยู่บ้าน อยู่แต่อำแดงแดง ภรรยาและอำแดงเจียม บุตร หลวงราม ๔ คีมสุราจนเมาและ

¹⁶ หจข. ร. 5 ย13.3 / 25 ขออนุญาตพิจารณาความระหว่างอำแดงจันใจทย ก่กล่าวโทษหลวงมหิมาจำเลย ว่าข่มขืนทำชำเราใจทย (4 พ.ค. – 24 มิ.ย. 127)

¹⁷ หจข. ร. 5 ย13.3 / 9 คดีเรื่องนายวิเศษเสถียรรักษ บังอาจเข้าสู่หาอำแดงยวงและจับข้อมืออำแดงแก้ว (26 เม.ย. – 11 พ.ค. 116)

ได้พูดขออำแดงเจียมกับอำแดง อำแดงแดงกล่าวว่า ขอให้เอาเต้าแก้มาสู่ขอตามประเพณี แล้วจะยกให้ แต่หลวงรามฯ กลับตอบว่า ไม่เคยต้องให้เต้าแก้มาสู่ขอให้ลำบาก ตนเป็น อิสระแก่ตน พูดเดี๋ยวนี้ก็จะเอาเดี๋ยวนี้ เพราะไม่มีใครใหญ่เกินตนอีกแล้ว แสดงให้เห็นว่า หลวงรามฯ มีการอ้างอำนาจเด็ดขาดแบบ Authority จากนั้นก็ได้กระทำซ้ำเราอำแดงเจียม แล้วจึงกลับไป

ประมาณ 3 – 4 วันต่อมา หลวงรามฯ ได้ไปที่บ้านอำแดงเจียมอีก แต่เมื่อรู้ว่า อำแดงเจียมไปที่บ้านของอำแดงนึ่ง หลวงรามฯ ก็ตามไป เมื่อไปถึงหลวงรามฯ ก็ได้พูดขู่ เชิญและแสดงท่าว่าจะเข้าปลุกปล้ำอำแดงเจียมให้ได้ เมื่อถูกห้ามปรามหลวงรามฯ ก็ลงจาก เรือนไปนั่งอยู่ที่ปากทางเข้าบ้านอำแดงนึ่งเพื่อคอยสะกดกั้นจุดคร่ำอำแดงเจียม นายเกิดได้ กล่าวว่า ในขณะที่หลวงรามฯ ได้ข่มขืนทำชำเราอำแดงเจียมนั้น หลวงรามฯ ยังได้เป็นผู้ว่าราชการ แทนต่างเจ้าคุณพระยาพิพิธพิไสยด้วย เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของราษฎร แต่หลวงรามฯ กลับ มาข่มเหงราษฎรโดยที่อำแดงเจียมไม่ยินยอม อีกทั้งหลวงรามฯ ก็มีหน้าที่เป็นยกกระบัตร เจ้าพนักงานผู้รักษาอัยการ เป็นผู้รู้กฎหมาย ไม่น่าจะฝ่าฝืนกฎหมายทำชำเราอำแดงเจี ยมให้ได้รับความอับอาย¹⁸

อีกคดีหนึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2448 หลวงเสนีย์พิทักษ์ได้ไปที่บ้านของอำแดงปุย และ จะเอาดาบฟันอำแดงเล็กและอำแดงพร้อมซึ่งอยู่บนเรือน และไล่ให้ทั้งสองลงจากเรือน ถ้าไม่ ไปจะเอาดาบฟัน ทั้งสองกลัวจึงไป แล้วหลวงเสนีย์พิทักษ์ก็ได้เข้าจุดข้อมือและลากอำแดง ปุยเข้าไปในห้อง แล้วกดปล้ำพยายามจะทำชำเรา แต่อำแดงปุยไม่ยอม หลวงเสนีย์ฯ บอกว่าถ้าไม่ยอมจะเอาดาบฟัน อำแดงปุยร้องโวยวายขึ้น หลวงเสนีย์พิทักษ์กลัวจึงปล่อย ตัวอำแดงปุยและหนีออกมาจากห้อง¹⁹

พบว่าผู้หญิงที่ถูกกระทำทางเพศยังมีฐานะเป็นภรรยาของข้าราชการด้วยตนเองด้วย คือ ในปีพ.ศ. 2447 ขุนองค์ราชบุรุษ ได้ข่มขืนทำชำเราอำแดงเย็น ภรรยาหมั้นรอง มหาดไทย มาแล้วครั้งหนึ่งตั้งแต่อำแดงเย็นอยู่เรือนหลังเก่า และในเวลาต่อมา ขุนองค์

¹⁸ หจข. ร.5 ย13.3 / 17 ขออนุญาตพิจารณาความในระหว่างหลวงรามฤทธิจักรน จำเลย ต้องหาว่า ข่มขืน (18 มีนาคม - 16 พ.ค. 122)

¹⁹ หจข. ร.5 ย13.3 / 22 ขอพระบรมราชานุญาตพิจารณาคดีหลวงเสนีย์พิทักษ์ ต้องหาว่าข่มขืนอำแดงปุย (9 – 15 พ.ค. 124)

ราชบุรุษยังได้พยายามจะกระทำซ้ำเราซ้ำแดงเย็นอีกครั้งหนึ่ง แต่ซ้ำแดงเย็นไม่ยินยอม
ร้องให้คนช่วย ซึ่งขุนองค์ราชบุรุษได้ยอมรับว่ากระทำความผิดจริง²⁰

มีตัวอย่างการสอบสวนคดีหนึ่งที่น่าสนใจคือคดีระหว่างหนูเลียบและพระยามนตรสุริย
วงศ์ พระยามนตรสุริยวงศ์ได้ถูกหนูเลียบกล่าวหาว่า กระทำซ้ำเราหนูเลียบซึ่งเป็นคนรับใช้
ซึ่งเมื่อเกิดคดีขึ้น ผู้มีอำนาจในการตัดสินคดีได้พยายามที่จะให้มีการไกล่เกลี่ยกันระหว่างพระ
ยามนตรสุริยวงศ์และหนูเลียบ เพราะเกรงว่าหากเกิดการฟ้องร้องกันขึ้น พระยามนตรสุริ
ยวงศ์จะเสื่อมเสียชื่อเสียง แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการรักษาสถานภาพของชนชั้นสูง
เป็นการรักษาหน้าพวกเดียวกัน ส่วนในการพิจารณาคดี พระยามนตรสุริ ได้กล่าวว่า หนู
เลียบได้คบผู้ชายมาก่อน มิได้เป็นคนบริสุทธิ์ และยังได้หลบหนีไปครั้งหนึ่งด้วย ซึ่งในช่วง
นั้นอาจมีอะไรเกิดขึ้นก็มิรู้ได้²¹ คำพูดของพระยามนตรสุริยวงศ์เป็นวิธีการแก้ตัวของจำเลยที่
เป็นข้าราชการเป็นส่วนใหญ่ ข้าราชการส่วนใหญ่เมื่อเกิดคดีเรื่องการถูกข่มขืน บรรดาข้าราชการ
ผู้ชายมักจะอ้างว่า หญิงคนนั้นเป็นคนไม่ดี คบผู้ชายหลายคน เป็นการสร้างภาพ
ลบต่อผู้หญิงเพื่อที่ตนเองจะได้พ้นผิด

สำหรับการไต่สวนคดีในครั้งนี้ เป็นการใช้ระบบกฎหมายใหม่แทนกฎหมายตราสาม
ดวง ซึ่งในการไต่สวน มีการหักล้างพยานโจทก์ทั้งหมด และการไต่สวนประวัติของโจทก์
ว่าโกหก เป็นคนไม่ดีและถูกเลียมสอน ซึ่งน่าสนใจว่าการไต่สวนครั้งนี้ศาลวิเคราะห์ตัว
โจทก์และปกป้องจำเลยหรือไม่ เนื่องจากจำเลยเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่เห็นได้ว่าการ
ไต่สวนเป็นแบบตะวันตก มีความน่าเชื่อถือและน่าจะถูกต้อง เป็นข้อพิสูจน์เรื่องหลักกรรม
ของกฎหมาย

จากการศึกษาผู้หญิงสามัญชนที่ปรากฏอยู่ในคดีความขู้สาว ข่มขืน พบว่าพวกเธอมัก
จะถูกข่มเหงรังแกทางเพศจากผู้ชายที่มีอำนาจทางราชการ ซึ่งไม่ว่าแม้กระทั่งผู้หญิงที่เป็น
ภรรยาของข้าราชการเช่นเดียวกัน และการที่ผู้หญิงถูกกระทำซ้ำเรา มักจะถูกผู้ชายอ้าง
ว่า เธอเป็นคนไม่ดี มิใช่หญิงที่บริสุทธิ์และเธอคบผู้ชายหลายคน เป็นข้อแก้ตัวเพื่อที่จะ
ให้สังคมมองว่าพวกเขาไม่ผิด การกล่าวโทษฝ่ายหญิงโดยมีอคติทางเพศในเรื่องความประพฤติ

²⁰ หจข. ร.5 ย13.3 21 ขุนองค์ราชบุรุษต้องหาว่าข่มขืนทำซ้ำเราซ้ำแดงเย็น (4 ก.ย. -16 ต.ค. 123)

²¹ หจข. ร.5 ย13.3 / 10 คดีเรื่องหนูเลียบโจทก์ พระยามนตรสุริยวงศ์จำเลย ต้องหาว่าข่มขืนทำซ้ำเรา (-13 ก.ค. - 4 ต.ค. 117)

ที่เสื่อมเสียที่มีฐานคติจากฝ่ายชายเป็นใหญ่ สะท้อนให้เห็นสถานภาพของสิทธิของผู้หญิงในกระบวนการพัฒนาสังคมไทยสมัยใหม่สมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยการพัฒนาบรรพกฎหมายแบบตะวันตกกลับยังเป็นการลดคุณค่าความเป็นหญิงในเรื่องสิทธิมนุษยชนยิ่งขึ้นไปอีก การไต่สวนหักล้างความน่าเชื่อถือของผู้หญิงที่เป็นผู้กล่าวหาถูกนำมาใช้เป็นประเด็นหลักของคดีที่สะท้อนให้เห็นระบบกฎหมายที่ชายเป็นใหญ่ในสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

6.7: หญิงสาววังกับหญิงสามัญชนจากคดีความ

ลิขากล่าวว่าจากคดีความที่ยกมาศึกษาให้ภาพความแตกต่างเรื่องผู้หญิงสาววังกับผู้หญิงเมืองในเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพราะเรามักจะเห็นภาพของผู้หญิงสาววังภายใต้กรอบประเพณี แต่คดีความที่ลิขากล่าวถึงและคดีความอื่นๆ เราจะพบว่ามีการหลอกลวงของอำแดงชม โดยอาศัยวังบังหน้าเพื่อหาประโยชน์จากผู้ใด่อดร้อนกรณีของพริ้งที่ตัดสินใจให้การพึ่งพาต่างชาติมาต่อสู้ให้กับตนเอง รวมทั้งต้นแก้วที่มีความพยายามในแนวทางเดียวกับพริ้ง ส่วนอันกับสอังกี้เป็นเรื่องของความต้องการออกสู่โลกภายนอกด้วยการแต่งงานกับสามัญชน และหม่อมราชวงศ์สั้นซึ่งลอบรักกับหม่อมเจ้าประสมบุญเกษมเพราะเธอต้องการออกไปมีชีวิตนอกวังเช่นกัน รวมทั้งอำแดงเลียบ (คนรับใช้ของเจ้าจอมมารดาขาว) และแจ่ม (ข้าหลวงพระเจ้าลูกเธอ) ทั้งคู่เป็นหญิงรับใช้ที่อยู่ในวังซึ่งต้องการออกสู่โลกภายนอกเช่นกัน และวิธีที่เธอเลือกใช้คือการหลบหนีไปกับผู้ชายที่พวกเธอคิดว่าจะสามารถนำพาชีวิตเธอให้ออกจากวังได้ แต่ทั้งคู่ทำไม่สำเร็จดังเช่นพริ้งและต้นแก้ว และท้ายที่สุดผู้หญิงสาววังกลุ่มหนึ่งซึ่งการกระทำของพวกเธอยังไม่สามารถบอกได้แน่ชัดว่า เธอมีความจำเป็นที่จะออกสู่โลกภายนอกดังเช่นอัน แต่พวกเธอยอมกระทำผิดกฎหมายเหี้ยมโหดโดยการลอบรักกับชายต่ำศักดิ์คือ เป็ด บุตรสาวพระยาจุฬาราชมนตรี หม่อมราชวงศ์ไปล์ บุตรสาวหม่อมเจ้าเจ๊กกับนายเล็ก คนรับรถของหม่อมเจ้าเจ๊ก และหม่อมวาศโนเจ้านครเชียงใหม่กับอำมาตยาของเจ้านครเชียงใหม่

ลิขามองว่าการกระทำของผู้หญิงเหล่านี้ทั้งหมดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวังกับเมืองที่มีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ การกระทำของพวกเธอซึ่งอยู่ในฐานะจำเลยต่างมีกรอบความคิดทางการเมืองที่แอบแฝงอยู่ ซึ่งลิขามองว่าเป็นเรื่องของการรับรู้ต่อโลกและสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่อีกแบบหนึ่ง การศึกษาหญิงสาววังในสภาพของจำเลยเหล่านี้ เป็นข้อสังเกตบางประการของประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเราพบว่าเรื่อง

ทั้งหมดอยู่ภายใต้ภาวะอำนาจของผู้ชายที่ควบคุมความเป็นวังเอาไว้เพื่อรับใช้เจ้านาย (ซึ่งเป็นผู้ชาย)²²

ส่วนผู้หญิงสามัญชน พวกเธอต้องถูกข่มเหงรังแกทางเพศจากผู้ชายที่มีอำนาจหน้าที่ทางราชการและมีอำนาจทางสังคมที่มากกว่า การหลุดพ้นจากคดียุติธรรมของฝ่ายชาย อาศัยการไต่สวนฝ่ายหญิงที่มีความประพฤติที่เสื่อมเสียและไม่น่าไว้วางใจเป็นประเด็นหลักของคดีเกือบทั้งหมด สะท้อนให้เห็นสถานภาพของผู้หญิงสามัญชนหรือเจ้าระดับปลายแถวอยู่ในชนชั้นล่างในสังคม แม้ว่ากระบวนการพิจารณาคดีจะใช้วิธีการไต่สวนแบบกฎหมายตะวันตกแต่การต่อสู้ในทางคดีของหญิงเหล่านี้ต่างใช้เหตุผลในการต่อสู้ของการถูกระงับจากฝ่ายใช้และต้องการปกป้องสิทธิของตนเองที่พึงมีพึงได้ และเป็นตัวอย่างของการศึกษาสิทธิมนุษยชนของเพศหญิงในสังคมไทยในอดีตที่น่าสนใจ

²² ลิขิตของ Hong, "Looking at Nineteenth..... pp. 322 – 324.

บทที่ 7

สิทธิมนุษยชนกับอำนาจการเมืองใหม่

บทสุดท้ายนี้จะสำรวจและวิเคราะห์การก่อเกิดและพัฒนาของมโนทัศน์และการปฏิบัติในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน อันเป็นหลักการที่รัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยาม ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยให้การรับรอง คำถามของบทนี้คือรัฐที่ประกาศเจตนารมณ์จะเป็นประชาธิปไตยนี้ จะสามารถผลักดันและดำเนินการสร้างเงื่อนไขปัจจัยทางการเมืองและสังคมอย่างไรบ้างในอันที่จะทำให้อุดมการณ์สิทธิมนุษยชนปรากฏเป็นจริง อะไรคืออุปสรรคและเครื่องบั่นทอนหลักการแห่งสิทธิเสรีภาพของปวงชน ทั้งหมดนี้เป็นคำถามที่กว้างใหญ่เกินกว่าที่จะทำการศึกษาได้ทั้งหมดภายในบทนี้ คำตอบและบทวิเคราะห์ที่จะนำเสนอในบทนี้จึงจำกัดอยู่ที่มโนทัศน์สิทธิมนุษยชน ความรับรู้ ความเข้าใจและการแสดงออกของราษฎรต่อรัฐใหม่นี้ ปฏิบัติการของรัฐและรัฐบาลที่มีต่อกระแสการตื่นตัวและการเคลื่อนไหวสิทธิของราษฎร ทั้งหมดนี้พอที่จะให้ภาพและความเข้าใจของเราต่อปัญหาของการพัฒนาแนวคิดสิทธิมนุษยชนในระยะแรกของประชาธิปไตยในสังคมไทยได้พอสมควร

6.1: มโนทัศน์สิทธิและความเป็นมนุษย์เสรีก่อนการปฏิวัติ 2475

ในแง่ของความคิดทางการเมืองแบบสมัยใหม่ กล่าวได้ว่านับแต่คณะ ร.ศ. 130 เป็นต้นมา ได้เกิดมีมโนทัศน์อันชัดเจนระดับหนึ่ง ที่เชื่อมโยงความเป็นมนุษย์ของเอกชนเข้ากับจุดหมายและรูปแบบการปกครองของรัฐ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน ถึงคำเรียกร้องและความพยายามในการจะเปลี่ยนแปลงรัฐบาลกษัตริย์ให้เป็นระบบรีพับลิค โดยที่คณะนักหมิ่นมองว่าเป็นการกระทำเพื่อชาติและราษฎร แม้มโนทัศน์สิทธิเสรีภาพของราษฎรจะยังไม่ชัดเจนหมายและอุดมการณ์ใหญ่ของคณะดังกล่าวก็ตาม ทว่าจุดด้อยในเรื่องนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางสังคมของมโนทัศน์สิทธิและเสรีภาพในสังคมไทย ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นเด่นชัดขึ้นเมื่อคณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2475

กล่าวได้ว่าช่วงระหว่างร.ศ. 130 ถึง พ.ศ. 2475 แนวความคิดการเมืองและมโนทัศน์ว่าด้วยปัจเจกชนอันมีเสรีภาพและสิทธิทางธรรมชาตินั้น ได้ก่อตัวขึ้นบ้างแล้วในสังคมสยาม แน่นนอนว่ามโนทัศน์ปัจเจกชนดังกล่าวไม่ใช่เหมือนกับลัทธิปัจเจกชนนิยมตะวันตก ที่สำคัญเพราะอำนาจรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจยังไม่ได้ย้ายจากการยึดครองผูกขาดของชนชั้นเจ้าที่ดินศักดินาไปยังชนชั้นนายทุนหรือกระฎุมพีต่างๆ และราษฎรชาวไร่ชาวนาทั้งหลาย ดังเห็นได้จากพัฒนาการในความคิดการเมืองช่วงแรกของปรีดี พนมยงค์ตั้งแต่สมัยที่เป็นนักศึกษาในฝรั่งเศสจนกลับมารับราชการในสยามได้แก่ การค้นพบบุคคลหรือปัจเจกชนในสังคม อันนำไปสู่

การเสนอโมทัศน์ใหม่ทางการเมืองต่อมา ด้วยการให้ความสำคัญกับราษฎรในฐานะที่เป็นมนุษย์ เทียบเคียงเสมอกันกับชนชั้นสูง ในเรื่องกฎหมายแห่งสิทธิและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย

ข้อจำกัดที่ปรากฏชัดเจนในโมทัศน์เสรีภาพและเอกชนมาจากการครอบงำของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและอิทธิพลความคิดการเมืองเชิงพุทธทศรศน์ ทำให้ปริทัศน์มองว่าพื้นฐานของความเป็นบุคคลสมัยใหม่ในวาทกรรมการเมืองของนั้น ไม่ได้มาจากคุณสมบัติภายในที่เป็นของปัจเจกบุคคล มากเท่ากับเป็นการยอมรับและมอบให้ของกฎหมายสมัยใหม่ ข้อนี้พอเข้าใจได้ว่าเป็นเพราะสยามไม่ได้มีพัฒนาการของปรัชญาความคิดแนวมนุษยนิยมที่สามารถท้าทายกระทั่งหักล้างความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมของอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ เช่นพระผู้เป็นเจ้า เทวดาและอวดารของเทพมาถึงฐานะของกษัตริย์ในโลกมนุษย์ลงไปได้ ภายใต้สภาวะการณ์และองค์ความรู้แบบเก่านี้เอง ผู้นำการเมืองและนักคิดเช่นปรีดี พบว่าสามารถนำเสนอและต่อมาสรางความต่อเนื่องระหว่างระบอบการปกครองใหม่กับระบบสยามเก่าได้ ด้วยการอาศัยระบบและความคิดทางกฎหมาย ทำหน้าที่เป็นทั้งกรอบควบคุมการปฏิบัติและเป็นพื้นฐานทางความคิดการเมืองของระบบประชาธิปไตยในระยะผ่านที่สำคัญยิ่ง¹

พัฒนาการของแนวคิดที่มองเห็นฐานะและความเป็นบุคคลในระยะแรก เห็นได้จากปาฐกถาชิ้นหนึ่งเรื่อง “ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำผิดกฎหมาย” ซึ่งปรีดีแสดงที่สามัคยาจารย์สโมสร เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2471 ขณะนั้นท่านเป็นผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย และอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ปาฐกถาชิ้นนี้มีร่องรอยของความตึงตึง(tension)ระหว่างบุคคลกับรัฐสยามซึ่งยังเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชอยู่ โดยเฉพาะเมื่ออภิปรายถึงการแก้ปัญหอาชญากรรมอันมีที่มาจากด้านเศรษฐกิจ ท่านกล่าวว่า“ความเห็นในการป้องกันการกระทำผิดนั้นมีลัทธิในทางเศรษฐกิจมากมาย แต่ไม่ใช่ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะนำเอาลัทธิซึ่งอาจมีวัตถุประสงค์ในทางเปลี่ยนแปลงฐานะแห่งการเศรษฐกิจของประเทศมาแสดง เพราะฉะนั้น การเศรษฐกิจที่ข้าพเจ้าจะกล่าวในที่นี้ คงเป็นแต่ในทางที่ไม่ผิดต่อกฎหมายเท่านั้น”²

¹ แนวความคิดนี้มีอยู่ในคดีพิลาติสส์ โปรดดู ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ “ระเบียบและความมั่นคง: ความคิดทางการเมืองและสังคมของปรีดี พนมยงค์” วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๕ เล่มที่ ๑ (มค-เมย ๒๕๕๒), หน้า ๙-๒๓.

² ปรีดี พนมยงค์ “ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำผิดกฎหมาย” ใน รวมปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ อำนวยการตีพิมพ์หลวงเลขาวิจิตร (ศรีสุภร์ บุรณศิริ) พิมพ์ในการปลงศพ หลุน อินทมนตรี ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์บำรุงนุกฎกิจ, ๒๔๗๔) ปาฐกถาชิ้นนี้ตีพิมพ์ใหม่ใน ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน ของปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 123. การเน้นโดยผู้วิจัย

เมื่อพูดถึงความหมายของกฎหมายตามกฎหมายเก่าของสยาม ก็มีแต่กฎหมายที่ตราขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรโดยกษัตริย์ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ลงไปถึงสาเหตุของการทำผิดอาญาแล้ว ก็จะแคบเกินไป ยากที่จะมองหาหนทางป้องกันและแก้ไขได้ อย่างไรก็ตามปรีดีอภัยทฤษฎีตะวันตก ซึ่งพิจารณาปัญหาการทำผิดอาญาในด้านต่างๆคือ ทางวิทยาศาสตร์ ทางรัฐประศาสนศาสตร์และในทางนิติศาสตร์ ทำให้มีข้อเสนอชุดหนึ่งในการป้องกันการกระทำผิดได้ แม้ทฤษฎีที่ปรีดีนำเสนอก่อนหน้านี้ มาสมัยนี้จะล้าสมัยไปแล้วก็ตาม แต่ข้อคิดที่ได้จากปาฐกถานี้คือ การที่ท่านมองเห็นว่าผู้กระทำผิดอาญาหรือผิดกฎหมายบ้านเมืองนั้น มิใช่ผู้ร้ายโดยกำเนิดหรือเป็นเรื่องที่ต้องเป็นไปตามกรรมของคนๆนั้น หากพยายามทำความเข้าใจปัญหาความผิดทางสังคม โดยหลักและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ประเด็นที่สำคัญในการศึกษาถึงความคิดการเมืองของปรีดีคือ การที่ท่านค้นพบรอยต่อและความสัมพันธ์ระหว่าง การกระทำผิดอาญาของคนกับปัญหาความจน อันเป็นแนวการมองปัญหาทางเศรษฐกิจการเมือง

เนื่องจากไม่สามารถแสดงความคิดเห็นในทางลัทธิเศรษฐกิจได้อย่างเสรีในสมัยนั้น ปรีดีจึงอภัยทฤษฎีสองสำนักในสมัยนั้น มาใช้วิเคราะห์ปัญหาการทำผิดทางอาญา สำนักคิดอันแรกมองจากทางมานุษยวิทยา อันรวมถึงลักษณะอวัยวะและเหตุอันเป็นส่วนบุคคลของผู้กระทำผิด ฝรั่งเศสเรียกลัทธิเอโกโลงโตโรปิสิก เช่นมีจิตไม่สมประกอบอันติดมาในสันดานหนึ่ง โดยทางมรดก(กรรมพันธุ์)อย่างหนึ่ง โดยมีอวัยวะคล้ายกับสัตว์ดิรัจฉานอย่างหนึ่ง

แนวคิดลัทธิที่ ๒ เรียกว่าเอโกโลซิโอโลจิก คือลัทธิที่ค้นคว้าหาเหตุโดยพิจารณาถึงหมู่เหล่าความสัมพันธ์ สถานที่ฐานะแห่งความเป็นอยู่ ฐานะแห่งความดำรงชีวิตของผู้กระทำผิด ปัจจุบันคือวิชาด้านสังคมวิทยา ลัทธินี้เห็นว่าความผิดเกิดมาจาก"อาการภายนอกที่แวดล้อมผู้กระทำผิดหรือหมู่เหล่าคนของผู้กระทำผิด ซึ่งอาจเป็นโดยฐานะแห่งความเจริญในทางศีลธรรมของประเทศและฐานะในทางเศรษฐกิจ"

ปรีดีอธิบายว่า"ฐานะแห่งความเจริญในทางศีลธรรมของประเทศ คือว่าถ้าฝูงชนใดไม่มีความรู้สึกและไม่ได้ประพฤติสิ่งที่มนุษย์ซึ่งรวบรวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นคณะจะต้องประพฤติต่อกัน คอยเบียดเบียนพิต่อร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศชื่อเสียงของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว ก็ได้ชื่อว่ายังไม่ถึงขีดแห่งศีลธรรมอันดี ความประทุษร้ายต่อกันก็อาจที่จะเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ได้ อย่างหนึ่ง"

ฐานะในทางเศรษฐกิจ คือ"ความขาดแคลนในสิ่งที่จำเป็นสำหรับความเป็นอยู่ เช่น การขาดอาหาร สถานที่อยู่ เครื่องอุปโภคต่างๆ หรือนัยหนึ่งที่เรารวมกันว่า"ความจน"

ปรีดีอธิบายต่อไปว่าความจนอาจเกิดขึ้นจากสภาพธรรมดา เช่นฝูงชนที่อยู่ในภูมิภาคในประเทศ หรืออากาศที่ไม่เหมาะสมและความจนอาจเกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคล ซึ่งอาจเป็น

ได้จากการที่บุคคลใดๆได้ทำตนของตนเองอย่างหนึ่ง มีอาทิ ความเกียจคร้าน ความสุรุษสุร่าย ความไม่เหมาะสมแก่ภูมิประเทศ การเสพยาของมึนเมาจนติดตัวความสุรุษสุร่ายหรือความจน อาจเกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลอื่น³ เช่นชาวนาที่ทำการเพาะปลูกได้เข้าดี แต่ถูกพวกซึ่งเรียกกันว่า"เจ้าทุ่ง"กดราคาเสียให้ต่ำดังนี้ เป็นต้น"⁴

ข้อความท่อนสุดท้ายนี้อาจแรงที่สุดในการวิเคราะห์ปัญหาความจน ว่าไม่ใช่เกิดจากกรรมของคนๆนั้นแต่อย่างเดียว หากแต่ยังอาจเกิดขึ้นมาจากการกระทำของคนอื่นที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นได้ด้วย ความข้อนี้อาจมีผู้มองว่า ปรีดีมีความคิดเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้นก็ได้ หากแต่เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไปแล้ว ต้องคำนึงถึงจุดหมายในปรัชญาสังคมของท่านด้วยว่าคืออะไร หากพิจารณาว่า สิ่งที่สังคมทั้งในยุโรปและเอเชียกำลังเน้นให้ความสำคัญอยู่ในตอนนั้น ได้แก่ การค้นหาและสร้างระเบียบสังคมใหม่ ดังนั้นการให้น้ำหนักที่การต่อสู้เปลี่ยนแปลงทางชนชั้น จึงไม่น่าจะเป็นด้านหลักในความคิดทางการเมืองของปรีดีในขณะนั้นได้

เมื่อมองเห็นฐานะและความเป็นคนของราษฎรในสังคมแล้ว หนทางหนึ่งที่สังคมสมัยใหม่แนะนำในการป้องกันการกระทำผิดได้แก่การให้การศึกษาอบรม ปรีดีเองก็ตระหนักถึงผลของการศึกษาตามระบบใหม่ ว่าในตัวมันเองแล้วไม่ใช่สิ่งวิเศษที่อาจแก้ไขเยียวยาให้คนทำได้ หากแต่อาจตรงกันข้าม ท่านจึงเน้นไปที่"การศึกษาที่ทำให้รู้ในสิ่งที่ผิดและชอบ ไม่ใช่เพียงการอ่านหนังสือออก เขียนได้พูดฝรั่งเก่ง"เท่านั้น การศึกษาที่จะทำให้คนเป็นคนได้อย่างแท้จริงนั้น จึงต้องเป็น"การศึกษาในของจริงมิใช่ของสมมติ"

ท่านยกข้อความจากนักกฎหมายอเมริกันผู้หนึ่ง ซึ่งมีผู้แปลไว้เป็นภาษาไทยในเรื่องจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ดีแท้ ว่า"ต้องให้เป็นไปในทางที่จะสอนคนให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเองและผู้อื่นด้วย เบื้องต้นควรสอนให้รู้จักหน้าที่ๆจะรักษาตัว และเพื่อให้มีคารวะในตัวเอง ก็จำเป็นต้องอบรมในทางที่จะไม่ให้ต้องพึ่งผู้อื่น การทำงานบนหลังคน⁵ คือพึ่งน้ำพักน้ำแรงของผู้อื่นด้วยอำนาจก็ดี ด้วยอุบายเล่ห์กลก็ดี ด้วยการขบถหรือด้วยการขอกินดี เป็นของเลวทรามต่ำช้าที่สุด ควรสอนให้นักเรียนทุกคนรู้จักการช่างที่เป็นประโยชน์ ควรหัดมือให้ทำการได้ เหมือนอย่างหัดใจให้คิดเป็น ควรสอนให้รู้จักวัตถุที่เป็นของจริง ไม่ใช่ของเท็จ และให้รู้จักสภาพความเป็นอยู่แห่งชีวิตที่แท้ ไม่ใช่ชีวิตเทียม เมื่อดังนี้ความรู้สึกเป็นอิสระภาพ⁶จะพลันเกิดมีขึ้นแก่ใจ อันจะ

³ ผู้เขียนคือท่านปรีดีเป็นผู้เน้นข้อความนี้เอง

⁴ ปรีดี พนมยงค์ "ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำผิดกฎหมาย", หน้า 127-8.

⁵ เน้นโดยผู้วิจัย

⁶ เน้นโดยผู้วิจัย

เป็นหลักอย่างมั่นคงของเกียรติยศ และของนิสัยใจคอที่ดี ผู้ใดรู้สึกตัวว่าเป็นอย่างนี้ ผู้นั้นจำเป็นต้องมีอารมณ์อึดอัดเกิดขึ้นในใจเป็นธรรมดา”⁷

วาทกรรมของมนุษย์ที่เป็นเสรีทั้งทางสังคมและการเมืองแสดงออกอย่างชัดเจนมากขึ้นก็ในช่วงระยะของการปฏิวัติ 2475 ซึ่งสะท้อนอุปนิสัยของความคิดการเมืองใหม่มาไม่น้อยกว่าทศวรรษ⁸ นั่นคือการที่แนวความคิดและอุดมการณ์ของราษฎรและกรรมสิทธิ์ทั้งหลายที่เรียกร้องความเป็นเสรีและความยุติธรรมในสังคม เริ่มมีความหวังจากการมีรัฐชาติใหม่ที่เกิดจากอุดมการณ์และความต้องการเหล่านั้น จากนั้นมาราษฎรและปัญญาชนเริ่มใช้ศัพท์การเมืองใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ ความคิดแรกๆที่คนใช้กันได้แก่ “ความยุติธรรม” “ความเสมอภาค” “สิทธิและอิสรภาพ” เป็นต้น โดยที่ความหมายอาจแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ แต่ที่ทุกคนมีส่วนร่วมกันคือความรู้สึกของการถูกปลดปล่อยจากอำนาจเหนือหัวที่ค้ำคองอยู่จนไม่อาจคิดและพูดอะไรที่เป็นความต้องการของพวกเขาเองได้

นอกจากความคิดการเมืองแบบราдикаลในคำประกาศของคณะราษฎรฉบับที่ 1 แล้วในระดับธรรมดา ก็มีการเขียนและเผยแพร่ความคิดที่แสดงออกถึงการต่อต้านการกระทำของรัฐบาลกษัตริย์อย่างเปิดเผย เช่นนายนิรันดร์ ภาสิต ในการคัดค้านนโยบายพุทธศาสนา และให้ยกเลิกการเก็บเงินค่ารัชูปการและการเกณฑ์แรงงานราษฎรไปใช้งานหลวงต่างๆ จนถึงมโนทัศน์ว่าด้วยมนุษย์ที่เป็นอิสระและมีความเกี่ยวเนื่องกับระบบการปกครองใหม่ด้วย ที่เด่นได้แก่ในงานเขียนของกุหลาบ สายประดิษฐ์หรือ “ศรีบูรพา”

เขาเป็นคนเสนอความคิดเรื่อง “มนุษยภาพ” อันเป็นการวิพากษ์ชนชั้นปกครองอย่างรุนแรง ว่าปราศจากสัจจะและความเป็นจริง ศรีบูรพาเริ่มมองว่าความจริงของมนุษย์(ที่เป็นนามธรรม) นั้นควรเป็นจุดหมายของรัฐและการปกครองด้วย ที่สำคัญ “ศรีบูรพา” ยังนำเสนอแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับ “คนอื่น” อย่างเป็นจริงเป็นจัง ดังที่เขาให้ความหมายของนาม “สุภาพบุรุษ” ว่าคือคนซึ่งเกิดมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นนั่นเอง

“ศรีบูรพา” ได้ยกระดับการวิเคราะห์ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมไปที่การดำรงอยู่ของชนชั้นปกครองและอำนาจที่พวกนั้นมีอยู่ว่ามีความเป็นมาอย่างไร คำตอบที่เขาได้ก็คืออำนาจของผู้ปกครองนั้นไม่ใช่สิ่งธรรมชาติหากแต่เป็นการสร้างขึ้นมาจากคนเราเอง เขากล่าวว่า “อำนาจบันดาลความนิยม นี่เป็นความจริงมาแล้วแต่บรรพกาล ยังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

⁷ โรเบิร์ต ครีนอิง เคอร์ซอลล์ “โครมส์ อเคนสส์ คริมินัลส์” พิมพ์เมื่อค.ศ. 1890 พระยาเมธาธิบดี แปล “ปาฐะเรื่องประทุษร้ายต่อผู้ร้าย” อ้างถึงใน ปริติ พนมยงค์ “ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำความผิดกฎหมาย”, อ้างแล้ว, หน้า 125

⁸ ดูงานสำคัญในพัฒนาการของความคิดประชาธิปไตยก่อนการปฏิวัติ 2475 ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์อัมรินทร์วิชาการ, 2540).

สมัย และจะยังต่อไปอีกจนกว่าโลกจะแตก แต่ท่านผู้อ่านพึงระลึกไว้ว่าสิ่งอันปรุงแต่ง อำนาจขึ้นนั้นไม่คงที่ ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปกาลสมัย

"ในโบราณสมัยอำนาจอยู่กับกษัตริย์หรือนักรบ บางคราวอยู่กับนักพูด บางคราวอยู่กับบุคคลชั้นสูง เป็นต้นว่าเจ้านายและอำมาตย์ บางคราวที่โลกย่างเข้าสู่สมรภูมิแห่งเศรษฐกิจ สงคราม อำนาจย่อมอยู่กับเงิน ในประเทศรัสเซีย ณ สมัยปัจจุบัน อำนาจตกอยู่กับคนจน และในอารยประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปและอเมริกา อำนาจเฉลี่ยตัวของมันอยู่กับบุคคลทั่วไป อำนาจบันดลความนิยมเป็นความจริงทุกกาลสมัย แต่สิ่งปรุงแต่งอำนาจย่อมผันแปรไปได้ตามโอกาส ในเมืองใดถ้าอำนาจอยู่ที่เงินกับชั้นสูง และผู้ที่ทำอำนาจจะไม่ละเสียซึ่งการสู้หน้ากับความจริงแล้วหันเข้าหาความโกหกตอแหลตะพืดตะพือไป อำนาจจะคงที่ไม่แปรรูปไปเป็นอื่นได้"

"แต่ขอให้เรามาพูดกันด้วยความสัตย์จริงใจเถิดว่า ทุกวันนี้ เราพอใจสู้หน้ากับความ เป็นจริงกันบ้างหรือเปล่า? ข้าพเจ้าเคยพบแต่เราโกหกตัวของเราเองว่า อ้ายเจ้าหมอนั้น มัน พอดข้าวได้สองมือสามมือแน่นอน มันพอกทนความยากลำบากชนิดนั้นได้ดอกนะ ความเดือด ร้อนเพียงเท่านั้นไม่เป็นไรสำหรับมัน เรายังไม่จำเป็นจะต้องแก้ไขอะไรให้มันดีขึ้น เราเรื่อยๆ ของ เราไปก่อนก็ได้ นี่โลกจึงไม่มีเวลาสงบ ความเจ็บปวดระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างคน ชั้นหนึ่งกับอีกชั้นหนึ่ง จึงได้ปรากฏทั่วไปในประเทศต่างๆ การรวมแรงรวมกำลังกันตั้งเป็นหมู่ เป็นคณะเป็นสมาคม จึงอุบัติตามๆ กันขึ้นมา เพื่อความมุ่งหมายอย่างเดียวกันที่จะใช้กำลังอันได้ รวมกันเข้าดีแล้ว บังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งไม่โกหกตัวเอง เพื่อประโยชน์ของตัวเอง-- บังคับให้อีก ฝ่ายหนึ่งสู้หน้ากับความ เป็นจริง เพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก!"

การเรียกร้องถึง "มนุษยภาพ" หรือความเป็นคนที่วางอยู่บนความจริง ไม่ใช่บนอำนาจ และการหลอกลวงของชนชั้นปกครอง เป็นการปฏิเสธความชอบธรรมตามประเพณีของผู้ปกครองสยามสมัยนั้น เช่นเดียวกับการที่ผู้นำคณะราษฎรได้จัดตั้งกลุ่มลับดำเนินการเพื่อล้มล้าง ระบบกษัตริย์แบบเดิม ก็เป็นปรากฏการณ์อันเดียวกัน ว่าบัดนี้คนรุ่นใหม่ได้ข้อสรุปใหม่ของพวก เขาแล้วว่า ประชาชนสามารถลุกขึ้นเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและระบอบการปกครองได้เอง ความ เชื่อดังกล่าวไม่ใช่เป็นเพียงความเพ้อฝัน หากแต่คนเหล่านั้นเชื่อจริงๆ ว่า การปฏิวัติสังคมอยู่ใน มือของราษฎรแล้ว และสามารถทำได้ให้บรรลุความสำเร็จ ไม่ใช่เป็นเพียงคำทำนายดั่งกาลก่อน ด้วย.

6.2: มโนทัศน์สิทธิหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

พร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ประชาชนในฐานะที่เป็นพล เมืองของชาติก็มีสิทธิอย่างสมบูรณ์ ในยุคใหม่นั้นพลเมืองมีความหมายถึง "ผู้มีสิทธิและหน้าที่

อย่างสมบูรณ์" ซึ่งก่อนหน้านี้คำว่าพลเมืองไม่มีการระบุถึงสิทธิและหน้าที่แต่ประการใด สิทธิก็มีการแบ่งออกเป็นสองชนิดคือความเสมอภาคและความเป็นอิสระ ความเสมอภาคนี้เป็นความเสมอภาคในทางกฎหมาย ไม่ใช่ในทุกๆเรื่องทุกอย่าง ส่วนความเป็นอิสระ หมายถึงการทำอะไรได้ทุกอย่างตามความพอใจภายในขอบเขตแห่งกฎหมาย กล่าวโดยสรุปรัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิพลเมืองแก่ประชาชนทุกคน เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง ทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศด้วย ชาติหรือประเทศไม่ใช่เป็นของเอกชนหรือคณะบุคคลใดโดยเฉพาะ "ประเทศสยามภายใต้รัฐธรรมนูญจึงรวมกันสนิทแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งกว่าสมัยใดๆทั้งหมด"⁹

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่นำโดยคณะราษฎร ผลสะท้อนที่เห็นชัดแตกต่างจากสมัยก่อนหน้านี้นี้ คือการมีและแสดงออกในเสรีภาพของปวงชนอย่างถูกต้องตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังได้กล่าวแล้วว่าบริบททางสังคมและการเมืองของสยาม ไม่ได้ก่อรูปขึ้นบนพื้นฐานของการตระหนักถึงความเป็นเสรีของเอกชนในการเป็นเจ้าของตนเองและสามารถเข้าปกครองตนเอง มโนทัศน์และความเข้าใจรับรู้ในมโนทัศน์สิทธิและเสรีภาพ จึงค่อยๆ แยกตัวออกเป็นสองชั่ว ชั่วหนึ่งเป็นของราษฎรซึ่งถือโอกาสใช้สิทธิและเสรีภาพใหม่นี้ในการร้องเรียนปัญหาทุกข์ยากลำบากของราษฎรทั้งหลายที่เป็นเรื่องเก่ามานาน ทั้งที่เป็นข้าราชการ เจ้าพนักงานและราษฎรทั่วไป มิติที่ใหม่ของเสรีภาพในที่นี้คือการที่ราษฎรสามารถแสดงออกในความรู้สึกทั้งด้านลบและบวกของพวกตนต่อรัฐและผู้อื่นได้ โดยไม่ต้องมีความหวาดกลัวต่ออำนาจรัฐนั้นๆที่จะมีผลต่อการกระทำของตน ดังที่รู้กันว่าภายใต้ระบอบกษัตริย์นั้นราษฎรจะต้องถูกไต่ถามหลังก่อนจึงจะสามารถร้องถวายฎีกาต่อกษัตริย์ได้ ต่อมารัชกาลที่ 4 ได้ประกาศยกเลิกธรรมเนียมนี้เสีย โดยให้ราษฎรสามารถเข้ามาร้องเรียนปัญหาความทุกข์ยากและความไม่ยุติธรรมได้เลย แต่อย่างไรก็ตาม ทรรศนะที่รัฐและอำนาจเป็นเจ้าของเหนือชีวิตทั้งสุขและทุกข์ของราษฎรทั้งหลายยังดำรงและต่อเนื่องมา อันเป็นผลจากอีกชั่วหนึ่งของการยึดกุมการตีความสิทธิและเสรีภาพโดยรัฐผ่านสถาบันราชการทั้งหลาย ที่ทำให้มโนทัศน์และการปฏิบัติสิทธิเสรีภาพกลายเป็นปฏิบัติต่อรัฐและระบอบการปกครองไป

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองใหม่ มีผลในการเปิดพื้นที่ของการแสดงความคิดเห็นต่อสภาพชีวิตสังคมระดับหนึ่ง และการทำงานไปถึงการทำหน้าที่ของราชการและเจ้าหน้าที่ทั้งหลายด้วย แม้ในส่วนของราชการจะไม่ถูกกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง

⁹ สำนักงานโฆษณาการ *คู่มือพลเมือง* (พระนคร, โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2479) อ้างใน สมบัติ จันทรวงศ์ *ภาษาทางการเมือง: พัฒนาการของแนวอธิบายการเมืองและศัพท์การเมืองในงานเขียนประเภทสารคดีทางการเมืองของไทย พ.ศ. 2475-2525*. (กรุงเทพฯ, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 94.

เนื่องจากส่วนใหญ่ของระบบเก่ายังคงต่อเนื่องมาในระบบประชาธิปไตยด้วย ซึ่งก็เป็นปัจจัยที่สร้างปัญหาและความไม่เป็นประชาธิปไตยให้กับระบบการเมืองและรัฐบาลคณะราษฎรต่อมาด้วย กล่าวโดยรวมบรรยากาศใหม่คือการที่ราษฎรสามารถแสดงออกถึงความต้องการและความคิดเห็นต่อรัฐโดยไม่ต้องหวาดเกรงอำนาจอีกต่อไป

จากคำร้องเรียน คำร้องทุกข์ต่างๆ ทำให้มองเห็นพัฒนาการของความคิดและการแสดงออกในทางสาธารณะของประชาชน ว่าในสมัยก่อนคือภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น การร้องทุกข์ ฎีกาหรือร้องเรียนต่างๆ นั้น มักต้องเป็นเรื่องราวปัญหาที่สุดจะทนได้ ได้รับความเดือดร้อนแล้วจริงๆ จนไม่อาจรับต่อไปอีกได้ ประเด็นคือหากราษฎรยังอาจทนรับความลำบากจากผู้อื่นและราชการได้อยู่ ก็จำต้องอดทนกันต่อไป การร้องเรียนขึ้นไปถือว่ายังไม่สมควร เป็นการละลาบละล้งผู้เป็นใหญ่ สร้างความรำคาญใจให้แก่ผู้มีหน้าที่เป็นต้น

สภาพดังกล่าวหมายความว่า การเรียกร้องหรือร้องเรียนในสิ่งที่ดีกว่า สิ่งที่ดีกว่า และเป็นการยกระดับชีวิตของคนข้างล่างเป็นเรื่องที่ไม่อาจคิดถึงได้ ไม่มีช่องทางและตำแหน่งแห่งที่ให้การปฏิบัติเช่นนี้ได้ ในวาทกรรมการปกครองและอำนาจแบบเก่า ความสัมพันธ์ทางอำนาจดังกล่าว แสดงถึงความคิดว่า ปัญหาความทุกข์ยากของแต่ละคนแต่ละแห่งนั้น เป็นปัญหาเฉพาะในแต่ละท้องที่และในแต่ละระบบ (ภายใต้ระบบปกครองแบบศักดินาไทยนั้น มีลักษณะการกระจายอำนาจหน้าที่ตามแนวดิ่งในเรื่องใหญ่ๆ ทั้งหมด ทุกกระทรวง ทุกจังหวัด ทุกอำเภอจึงมีสายงานและผู้รับผิดชอบในแต่ละเรื่องแยกออกจากกัน) ศูนย์กลางคาดหวังว่าทุกปัญหาจะแก้ได้และอยู่ในท้องที่เหล่านั้นนั่นเอง

ลักษณะสายงานและอำนาจหน้าที่ดังกล่าว ทำให้หัวหน้า ผู้รับผิดชอบแต่ละสายมีอำนาจในหน้าที่ของตน แต่ก็เปิดช่องให้มีการใช้อำนาจหน้าที่นั้นโดยไม่มีการตรวจสอบควบคุม แทนที่จะเป็นการแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของราษฎร กลับเป็นว่าโครงสร้างและการปฏิบัติในการปกครองดังกล่าว เชื้ออำนาจแก่การสร้างควมลำบากและความทุกข์ยากให้แก่ราษฎร จนแม้แต่การติดต่อทำเรื่องรายงานในเรื่องปกติธรรมดา ก็กลายเป็นช่องทางในการใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์หรือบรรลุลจุดหมายเฉพาะตนของผู้มีอำนาจแต่ละระดับไปเสีย นั่นคือที่มาและการเกิดขึ้นของฎีกา คำร้องทุกข์และร้องเรียนของราษฎรจำนวนมาก

ตัวตัวอย่างของข้าราชการกองเดินรถ กรมรถไฟร้องขอสิทธิต่างๆ ซึ่งควรได้ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2475 พวกเขาได้ทำหนังสือร้องถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานกรรมการคณะราษฎร โดยกล่าวว่าบรรดาพนักงานตามสถานีรถไฟต่างๆ

“มีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า ตั้งแต่ได้เห็นการกระทำของคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีกฎธรรมนูญการปกครอง ให้ราษฎรทุกคนมีสิทธิที่จะร้องเรียนถึงความทุกข์สุขให้เสมอกัน ทำให้อาณาประชาราษฎร์รู้สึกปิติยินดีเป็นที่สุด...”¹⁰

คำร้องเรียนกล่าวต่อไปว่า ตั้งแต่พวกเขาได้รับราชการในกรมรถไฟหลวง พวกเขาเหล่านี้ไม่ได้สิทธิและความยุติธรรมเหมือนกับข้าราชการกระทรวงอื่นๆเลย ทำให้รู้สึกน้อยใจอย่างยิ่ง แต่มีสามารถจะร้องเรียนต่อผู้บังคับบัญชาได้เพราะเป็นสมัยรัฐบาลเก่า ซึ่งพวกเขาไม่มีสิทธิที่จะร้องเรียน จึงจำเป็นต้องทนรับความบีบคั้นในหน้าที่ราชการตลอดมา

“บัดนี้พวกเขากล้าทั้งหลายพบว่ามีของคณะราษฎรเปิดโอกาสให้พวกเขาร้องเรียนเรียกสิทธิต่างๆซึ่งควรจะได้ พวกเขากล้าจึงพร้อมใจกันร้องเรียนมาเพื่อขอพบมีของคณะราษฎรช่วยเหลือแลคุ้มครองความทุกข์แลอันตรายทั้งหลายอันจะพึงมีแต่พวกเขากล้า...”

การเกิดขึ้นของระบอบประชาธิปไตยในระบอบนั้นมีผลต่อมโนทัศน์เรื่องชาติด้วย บัดนี้การนิยามว่าชาติเป็นของราษฎรหรือประชาชนทั้งมวลนั้นไม่เป็นปัญหาหรือขัดด้วยกฎหมายและธรรมเนียมโบราณแต่ประการใด แต่ปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นคือการปฏิบัติทางนโยบายของรัฐในการไปบรรลุจุดหมายใหม่ของชาติที่เป็นของทุกคนนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะกระทำได้ง่ายๆ ในปี พ.ศ. 2477-79 มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลจากผู้นำกรรมกร ดังเช่นความเห็นของนายถวัติ ฤทธิเดช ผู้เข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย ได้แสดงความคิดเห็นต่อสภาพของการครองชีพของประชาชนว่า “ยังได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยาก ไม่มีช่องทางทำมาหากิน” แม้ว่าจะอยู่ภายใต้รัฐบาลประชาธิปไตยแล้วก็ตาม

นายถวัติยกตัวอย่างความขัดข้องจากกรมรถไฟที่ไม่ยอมลดหย่อนค่าเช่าตู้รถไฟเพื่อบรรทุกสินค้า(หอยแครง) จากสุราษฎร์ธานีเพื่อขายในกรุงเทพฯ โดยอ้างว่า “ขัดกับระเบียบบังคับ” และในการขอเจ้าหน้าที่กรมรถไฟไปเลี้ยงปลา กลับถูกเก็บค่าเช่าซ้ำซ้อนทั้งรายปีและรายเดือนอีก เขาจึงกล่าวโจมตีรัฐบาลอย่างแรงว่า “การเป็นรัฐบาลย่อมมีอำนาจทุกสิ่งทุกอย่าง นับตั้งแต่ใช้อำนาจกันเขตต์แดนเอาไว้ จนถึงพิมพ์กระดาษพิเศษ(ธนบัตร) ออกแจกจ่ายกันในหมู่ในพวกของรัฐบาล...ยิ่งกว่านั้นยังใช้อำนาจเรียกกระดาษพิเศษกลับคืนมาได้อีกด้วย แม้กระนั้นรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจอยู่ในรัฐบาลก็ยังร้องกันว่าจนๆ สัมหาอะไรกับข้าพเจ้าผู้เป็นพลเมือง บ้านก็ต้องเช่า ข้าวก็ต้องซื้อ เมื่อประชาชนไม่มีช่องทาง ทำมาหากินแล้วจะได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากเพียงไร”¹¹

¹⁰ หจข. ร.7-ร.82/245 เรื่องข้าราชการกองเดินรถ กรมรถไฟร้องขอสิทธิต่างๆซึ่งควรได้

¹¹ หจข. มท. 0201.1.3/3 นายถวัติ ฤทธิเดช ขอให้คณะรัฐมนตรี พิจารณาการครองชีพของพลเมือง(พ.ศ. 2477-79)

จากปัญหาและการปฏิบัติของราชการภายใต้กำกับของรัฐบาล ทำให้นายถวิลตั้งคำถามต่อความหมายของชาติว่าคืออะไรกันแน่ เขาเขียนในบทความเรื่อง “ชาติคืออะไร? อยู่ที่ไหน?” โดยกล่าวว่าประชาชนชาวไทยทั่วไปได้ถูกปลูกฝังให้รักชาติเสียสละเพื่อชาติมาทุกยุคทุกสมัย ดังเห็นจากสุภาษิตว่า “รักชาติยิ่งชีพ” และ “สละชีพเพื่อชาติ” คำว่าชาติแปลว่าการเกิด ซึ่งพระสอนว่าเป็นทุกข์ แต่ถ้าให้คนเสียสละเพื่อได้รับความทุกข์ คงไม่มีใครยอมเสียให้แน่ๆ ดังนั้น ชาติที่ประชาชนต้องการจึง “ต้องเป็นชาติที่หมายถึงความสุขส่วนรวมของประชาชน” ถ้าความหมายของชาติเป็นเช่นนี้ ก็ต้องคิดกันต่อไปเพราะคนส่วนใหญ่ กรรมกร กสิกร ผู้ได้รับเกียรติว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ กลับเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนแค้นแค้นทุกข์ยาก ดังเช่นที่ดินไม่มีจะทำ กรรมกรไม่มีห้องที่พัก ให้ดินตึกแถวส่วนมากตกเป็นของเจ้านายข้าราชการผู้มีอำนาจราชศักดิ์ ผู้ซึ่งไม่เคยออกแรงตากแดดทำอะไรเลยเกือบ 80 เปอร์เซ็นต์ ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า “ชาติคืออะไร? อยู่ที่ไหนกันแน่?”

ต่อปัญหานี้ราษฎรไม่น้อยคงคิดเหมือนนายถวิลว่า การทำให้ความหมายของชาติเป็นจริง ต้องเป็นหน้าที่ของ “คณะราษฎร” จำต้องเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาท ผู้หวังความสุขส่วนรวมจำเป็นต้องช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนคณะราษฎร ให้ดำเนินงานไปตามหลัก 6 ประการจนถึงจุดที่หมาย เพราะเราได้เห็นความเสียสละของคณะราษฎรประจักษ์แก่ตาแล้ว”

ความขัดแย้งและความผันผวนทางการเมืองภายในกลุ่มชนชั้นนำทั้งเก่าและใหม่ มีผลต่อทิศทางและการทำงานของรัฐบาลใหม่และของคณะราษฎรด้วย บทความของนายถวิลสะท้อนให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของความขัดแย้งทางการเมืองขณะนั้นได้อย่างดี เขากล่าวว่า “แต่บัดนี้เกิดมีสุภาสิตอันไพเราะล้ำสุภาสิตที่กล่าวแล้วข้างต้นอีกบทหนึ่งว่า “ตายเพื่อชาติร้อยคนสู้อยู่เพื่อชาติคนเดียวไม่ได้” ข้าพเจ้าฟังแล้วรู้สึกงงๆ จนไม่รู้ว่าชาติคืออะไร...ขอบรรดาพี่น้องทั้งหลายได้ช่วยกันพิจารณาเรื่องชาติดูให้ถ่องแท้ ว่ามันชาติอะไรกันแน่?”

6.3: การจำกัดสิทธิมนุษยชนโดยอำนาจกฎหมาย

โดยสามัญสำนึก เราคงต้องคิดว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แล้วภาวะการณ์ของการวิพากษ์วิจารณ์และกระทั่งคัดค้านนโยบายของรัฐบาลประชาธิปไตย โดยราษฎรและนักการเมืองคงจะทำได้มากและกว้างขวางกว่าแต่ก่อนนั้น เพราะในเมื่อบ้านเมืองมีกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครอง แทนที่อำนาจอาญาสิทธิ์ของพระมหากษัตริย์แล้ว การวิพากษ์วิจารณ์กันทางการเมืองในที่สาธารณะก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่ไม่ผิดกฎหมายรัฐธรรมนูญแต่ประการใด

กล่าวในทางทฤษฎีก็เป็นเช่นนั้น ดูได้จาก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ในหมวด “สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม” มาตรา 14 ระบุว่า “ภายในบังคับ

แห่งบทกฎหมาย บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคนสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ"

แสดงว่าราษฎรไทยทุกคนตอนนั้นย่อมมีสิทธิและเสรีภาพบริบูรณ์ในการแสดงความคิดเห็นของตน ในมาตราก่อนนี้ระบุเงื่อนไขอย่างพอเหมาะพอควรด้วยว่า เสรีภาพนั้นๆ "เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่พลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมของประชาชน"

ทว่าหลักฐานจำนวนหนึ่งในระยะแห่งการปฏิวัติ 2475 นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า "คดีการเมือง" ซึ่งบางคดีเกิดขึ้นและถูกดำเนินคดีตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติ 24 มิถุนาทำให้สามัญสำนึกนี้มีปัญหา ข้อที่น่าสนใจคือ แม้หลังการปฏิวัติไปแล้ว กรมอัยการและกระทรวงมหาดไทยเจ้าของคดีก็ยังยืนยันดำเนินคดีการเมืองเหล่านั้นต่อไป จำนวนคดีการเมืองตอนนั้นมีรวมทั้งสิ้น 13 เรื่อง อยู่ในปี 2475 และ 2476

คดีทั้งหมดนั้นศาลพิพากษาถึงที่สุดแล้ว 7 เรื่อง คดีที่อยู่ในระวางชั้นศาลพระราชอาญาพิจารณา 4 เรื่อง คดีที่อยู่ในระวางชั้นศาลอุทธรณ์พิจารณา 2 เรื่อง ความผิดทางกฎหมายของคดีทั้งหมดนั้นคือ "ความผิดฐานพยายามก่อการกบฏ โดยประกาศยุบส่งเสริมให้เกลียดชังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือรัฐบาล หรือให้เปลี่ยนการปกครองเป็นลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือหมิ่นประมาทพระบรมวงศ์"

สังเกตว่าข้อหาความผิดฐานมีการกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์ถูกฝ่ายอัยการนำมาใช้แล้ว ก่อนหน้าที่พระยามโนปกรณนิติธาดาจะประกาศปิดสภาแล้วออกกฎหมายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เพื่อเล่นงานฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์กับคณะ

การปะทะสังสรรค์ระหว่างแนวคิดสิทธิมนุษยชนกับอำนาจรัฐใหม่จึงก่อตัวขึ้นไม่นาน ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง น่าสนใจว่าฝ่ายที่เป็นเดือดเป็นร้อนกับการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและนโยบายของรัฐอย่างรุนแรงและด้วยภาษาการเมืองแบบใหม่คือฝ่ายปราบปรามอันได้แก่ตำรวจและอัยการไปถึงศาล แน่นนอนว่าภาษาและน้ำหนักรบทางการเมืองนั้นมีความรุนแรงที่สร้างความสั่นสะเทือนให้กับข้าราชการและผู้นำบางคนได้ เพราะมันเข้าข่ายของสิ่งที่เรียกว่า "เสี้ยนหนามแผ่นดิน" และการ "กระด้างกระเดื่อง" ซึ่งเคยมีอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชก่อนแล้ว

เครื่องมืออันสำคัญของรัฐบาลสยามในการจำกัดและปราบปรามการใช้เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ได้แก่พระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ กฎหมาย"เซ็นเซอร์" นี้ออกเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2465 และแก้ไขปรับปรุงใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2470 กฎหมายดังกล่าวออกในสมัยรัชกาลที่ 6 เพื่อจะปราบปรามการเสนอข่าวและความเห็นของหนังสือพิมพ์ที่มีความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นเรื่อย อันเป็นผลของการเกิดขึ้นของการตระหนักถึงความเป็น

เจ้าเหนือตัวเองและความต้องการมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของประเทศด้วย เน้นอนความรู้สึก และต้องการดั่งกล่าวของราษฎร เป็นสิ่งที่รัฐบาลกษัตริย์ไม่อาจยอมรับได้ นี่เองเป็นที่มาของการประกาศกฎหมายควบคุมเอกสารและหนังสือพิมพ์ ในสมัยใหม่นี้เองที่การพิมพ์กลายเป็นเวทีเดียวที่กระทบกระเทือนความรู้สึกของชนชั้นนำขณะนั้นมากที่สุด และไม่อาจควบคุมหรือกำจัดการได้ดัง่ายๆด้วยอำนาจสิทธิขาดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชได้ เหตุหนึ่งเพราะ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต มีผลในการคุ้มครองบรรณาธิการบางคน ที่จัดทะเบียนเป็นสัปยัคต์ ต่างชาติ อีกด้านหนึ่งการพิมพ์เป็นนวัตกรรมของเทคโนโลยีสมัยใหม่และตลาด ที่ไม่อาจจำกัด หรือแม้แต่ควบคุมตามใจของอำนาจรัฐได้อย่างแท้จริงอีกต่อไป

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ เป็นการกำหนดระเบียบปฏิบัติของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการสิ่งพิมพ์ ตั้งแต่ขั้นตอนการขออนุญาตออกหนังสือพิมพ์ เช่นต้องระบุชื่อเจ้าของและบรรณาธิการให้ชัดเจน หลักทรัพย์ของเจ้าของ ข้อควรระวังในการเสนอข่าว อำนาจของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในการตรวจค้นและถอดถอนใบอนุญาตฯ ประเด็นสำคัญในพ.ร.บ. นี้คือ มาตรา 5 ว่าด้วยการห้ามพิมพ์และนำหนังสือซึ่งเป็นเลี่ยนหนามแผ่นดินเข้ามาในประเทศ บทบัญญัติข้อนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจากหนังสือพิมพ์ แต่รัฐบาลก็ไม่ยอม แม้ในการแก้ไขกฎหมายนี้ในปี.ศ. 2470 สาระของมาตรา 5 นี้ก็ยังคงไว้เช่นเดิม เพียงแต่เปลี่ยนมาเป็นมาตรา 6 เท่านั้น

เนื้อหาและการปฏิบัติของทางการภายใต้กฎหมายมาตรา 5 หรือ 6 นี้ เป็นการจำกัดสิทธิในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีของราษฎรอย่างแจ่มชัด หนังสือพิมพ์จึงโจมตีกฎหมายนี้กันหลายฉบับ โดยเฉพาะ บางกอกการเมือง ของนายหอม นิลรัตน์ ณ อยุธยา ซึ่งจะถูกจับและดำเนินข้อหาตั้งแต่ภายใต้สมัยรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชจนถึงรัฐบาลประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพราะข้อหา “เลี่ยนหนามแผ่นดิน” นั้นมีความหมายกว้างขวาง ทั้งยังขึ้นกับการตีความของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง แม้ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล กษัตริย์ในการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของราษฎรอย่างดุเดือดก็ได้ดำเนินมาก่อนแล้ว¹² ทั้งหมดนี้แสดงว่าการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ได้เริ่มมาก่อนการสถาปนารัฐบาลประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเสียอีก

บนพื้นฐานทางกฎหมายและการปฏิบัติดังกล่าวนี้เอง ที่ทางฝ่ายกรมอัยการผู้เป็น เจ้าของคดีดังกล่าวภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ให้นิยามคดีการเมืองโดยทำให้สอดคล้อง

¹² ดูรายละเอียดของบทความเหล่านี้ได้ใน อัจฉราพร กุณฑลสมัย, ปัญหาภายในสังคมไทย ก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์ (กรุงเทพฯ, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), หน้า 84-125.

คล้อยกับสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมใหม่ ว่าเป็นการกระทำผิดซึ่งเกิดขึ้นโดยเหตุที่ 1. จำเลยเป็นอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีความคิดเห็นที่ให้รัฐบาลดำเนินการตามความประสงค์ของฝ่ายตน 2. การกระทำนั้นเนื่องจากความคิดเห็นมิใช่เนื่องจากความประพฤติ 3. การกระทำนั้นมิใช่เป็นการกระทำเพื่อส่วนตัวหรือเพื่อส่วนบุคคลโดยจะเพาะ จากนิยามดังกล่าวนี้ แสดงว่าข้าราชการ (เก่า) ฝ่ายยุติธรรมของระบอบใหม่ ไม่ยอมรับการดำรงอยู่ของฝ่ายที่อยู่ตรงข้ามการกระทำของรัฐบาล นั่นคือไม่ให้ฝ่ายค้านเกิดขึ้นได้ ไม่ยอมรับความคิดเห็นอันเป็นอิสระของบุคคล และไม่ยอมรับคำเสนอที่เรียกร้องเพื่อคนอื่นหรือเพื่อส่วนรวม คือไม่เชื่อว่าจะมีใครทำอะไรเพื่อคนอื่นหรือคนส่วนใหญ่ได้ หากไม่ใช่ราชการและรัฐ เอกชนทำหรือพูดก็ต้องสันนิษฐานว่าเพื่อผลทางการเมือง หากไม่สนับสนุนรัฐบาลก็ต้องเป็นศัตรูของรัฐบาลไป

ทั้งหมดนั้นน่าแปลกใจอย่างยิ่งว่า เป็นการวางหลักการและตีความกฎหมายที่จริงจัง ละเมิดหลักการพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยอย่างที่สุด ทำให้อดคิดไม่ได้ว่า สถาบันยุติธรรมและกฎหมายสมัยนั้น ไม่ได้ใช้สปีริตของระบบประชาธิปไตยในการพิจารณาคดีและดำเนินคดีต่อบุคคลที่มีความขัดแย้งกับอำนาจรัฐมากนัก หากยังคงใช้แนวคิดและวิญญาณของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมากกว่า

การที่คดีการเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้ แสดงถึงความต่อเนื่องของระบบศาลยุติธรรมแบบเก่า ซึ่งมีข้อสังเกตว่ามีความต่อเนื่องกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชสูงมาก และสามารถนำหลักกฎหมายสมัยใหม่ไปประยุกต์ให้เข้ากับสภาพความต้องการแบบดั้งเดิมของชนชั้นนำไทยได้สูงมากเช่นกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าพลังก้าวหน้าในคณะราษฎรและในรัฐบาล (ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของพรรคเดียวคือคณะราษฎร) จะไม่นำพาหรือไม่สนใจในเสรีภาพทางการเมืองแต่ประการใด มีการบัญชาลงมาให้ทางศาลและอัยการทำการพิจารณาถอนฟ้องคดีการเมืองเหล่านี้เสียให้หมด แต่ทางฝ่ายกรมอัยการตอบกลับไปว่า "ไม่ได้"

"ขอเรียนว่าคดีเหล่านี้เจ้าพนักงานได้ทำการไต่สวนจนรูปคดีมีหลักฐานพอที่จะฟ้องให้ศาลลงโทษจำเลยได้ และศาลปรีศภาได้ไต่สวนคดีมีมูลไว้ชั้นหนึ่งแล้ว กรมอัยการจึงได้ฟ้องจำเลยต่อศาลพระราชาอาญา ดังนี้จึงเห็นว่ายังไม่มีเหตุสมควรอย่างไรที่กรมอัยการจะถอนฟ้องคดีเหล่านี้ได้ การฟ้องคดีอาญาแผ่นดินที่ศาลไต่สวนสั่งว่ามีคดีมีมูลแล้วนั้น เป็นการแสดงความมั่นคงให้ประชาชนเห็นได้อย่างหนึ่ง ว่าฝ่ายเจ้าหน้าที่ทางปกครองมอบอำนาจการวินิจฉัยว่าการกระทำของผู้ต้องหาเป็นผิดหรือถูกให้แก่ศาลยุติธรรม ซึ่งเป็นที่เคารพของประชาชนทั่วไป ซึ่งอยู่ในฐานะที่เป็นคนกลาง ถ้าจะถอนฟ้องคดีเช่นนี้ ก็เป็นการแสดงว่าเจ้าหน้าที่ทางปกครองถอนอำนาจเช่นว่านี้เสีย เป็นการทำลายขวัญของประชาชนทำให้หมดความไว้วางใจไปได้" (การเน้นเป็นของผู้วิจัยเอง)

โดยสรุปกรมอัยการเห็นว่า เมื่อจับมาแล้ว หาหลักฐานได้แล้ว แสดงว่าคดีมีมูล ก็ควรฟ้องไปตามกระบวนเมืองให้เสร็จด้วยความเป็นการรักษาอำนาจของศาลและกระบวนการยุติธรรม จากนั้นแล้วหากเห็นสมควรขอพระมหากษัตริย์ให้ก็ได้ ทว่าการวินิจฉัยว่าหลักฐานเข้าข่ายผิดกฎหมายและคดีมีมูลหรือไม่นั้น ล้วนขึ้นอยู่กับความคิดทางการเมืองของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทั้งสิ้น แต่ที่น่าจะเป็นจุดหมายสำคัญของฝ่ายเจ้าหน้าที่ยุติธรรมขณะนั้นคือ การฟ้องคดีนี้ "เป็นการแสดงความมั่นคงให้ประชาชนเห็นได้อย่างหนึ่ง" หากไม่ทำ ก็จะทำให้ลายขวัญและความไว้วางใจของประชาชนไปได้

อีกจุดหนึ่งที่น่าสนใจคือทัศนคติของฝ่ายอัยการหรือยุติธรรม ที่มองว่าสถาบันของพวกตนนั้น "อยู่ในฐานะที่เป็นคนกลาง" ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ไม่ใช่อยู่ฝ่ายราษฎรหรือประชาชน และก็ไม่ใช่เป็นของหรือเป็นฝ่ายรัฐบาลอีกด้วย ดังเห็นได้จากการปฏิเสธคำขอให้ถอนฟ้องคดีการเมืองของทางรัฐบาลหรือผู้นำรัฐบาลบางคน ทำให้สงสัยว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรกับสถาบันยุติธรรมนั้นดำเนินไปอย่างไร ใครคุมและกำกับใคร ใครเป็นฝ่ายสร้างแนวทางการเมืองแบบไหนขึ้นมา ในที่นี้คือบรรยากาศและการปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตยนั้น สถาบันไหนสร้างและส่งเสริม สถาบันไหนไม่สร้างและขัดขวางเป็นต้น

เพื่อจะได้เห็นเนื้อหาของการพิจารณาและพิพากษาคดีการเมืองที่กรมอัยการยืนยันดำเนินการให้ถึงที่สุด จะขอนำข้อหาและหลักฐานของความผิดดังกล่าวมาเสนอ คดีแรกนายหอม นิลรัตน์ ณ อยู่ธยากับพวก ข้อหา "ประพันธ์บทประพันธ์ตีเตียนรัฐบาลและราชการแผ่นดิน โดยเจตนาที่จะให้ประชาชนเกลียดชังและดูหมิ่นรัฐบาลหรือราชการแผ่นดินและอาจเป็นเหตุให้เกิดความไม่พอใจและกระด้างกระเดื่องขึ้นในหมู่ชนทั้งหลาย ถึงอาจเกิดเหตุร้ายขึ้นในแผ่นดินอันเป็นบทประพันธ์ที่เป็นเลี่ยนหนามแผ่นดิน"

คดีที่ 2 จำเลยคือม.ร.ว.อักษรสืบ สิงหราชกับพวก ข้อหาเหมือนกัน มีเพิ่มอีกอันคือเอกสารอันเป็นบทประพันธ์เลี่ยนหนามแผ่นดินนั้น "มีข้อความที่ยุยงให้ประชาชนบังเกิดความเกลียดชังหรือดูหมิ่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" เข้ามาอีกกระทงหนึ่ง

คดีที่ 3 จำเลยคือนายนรินทร ภาสิต นายจือ ประกายจันทร์ ข้อหาเหมือนข้างต้นนี้ โดยการพิมพ์เอกสารชื่อ "ไทยไม่ใช่ทาส"

หลักฐานที่ทางอัยการอ้างว่า "เป็นการยุยงให้ประชาชนเกลียดชังราชการแผ่นดินและเกิดกระด้างกระเดื่อง" นั้นในคดีแรก "บทความอันเป็นเลี่ยนหนามแผ่นดิน"นั้น จั่วชื่อเรื่องว่า "นักการเมืองมีมากเท่าชนวัว แต่รัฐบาลเหมือนเขาวัวเท่านั้น" แค่นี้ก็สะกิดใจไม่เบาเลย

ข้อความที่เป็นการยุยงนั้นกล่าวว่า "ฯลฯ ท่านไม่ควรคิดว่า คนที่เป็นพระยา พระหลวง คนที่วางท่าโก้เป็นหัวนอก พูดฝรั่งพอดแฟด คนที่ทำการสำเร็จในวันที่ 24 มิถุนายน คนที่

เป็นหัวหน้ากฎหมายความ ฯลฯ อะไรเหล่านี้ จะต้องเป็นคนฉลาดสามารถนำชาติประเทศพ้น ฝ่าอุปสรรคไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ทุกคนไป ไม่จำเป็นเลย ตาสีขาวนาถ้าจะมีความคิดช่วย ทำให้การเงินของเราสะดวกขึ้น สินค้าในตลาดซื้อขายคล่อง ที่ดินของสยามมีราคาเชียบสูง ขึ้นเพียงเท่าเมื่อ 10 ปีก่อนเท่านั้น เราก็เห็นว่าตาสีควรจะได้เลือกยิ่งกว่าคนหลายจำพวกดัง กล่าวแล้วข้างต้นเป็นอันมาก"

ข้อความตอนอื่นๆในบทความนี้ก็มีเนื้อหาความคล้ายๆกับข้างบนนี้ เช่นเดียวกับบท ประพันธ์ของนรินทร์ ภาษิตกับนายจือ ในเรื่อง "ไทยไม่ใช่ทาส" ซึ่งเป็นการประท้วงคัดค้านการ เก็บเงินรัฐูปการ อันเป็นระบบภาษีเก่าจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช โดยบทประพันธ์ กล่าวถึงความเดือดร้อนของคนจนจากเงินรัฐูปการนี้ คนที่ไม่มีเสีย ก็ต้องถูกจับมาทำงาน โยธา และเรียกร้องให้เลิก "จับคนจนมาใช้งานโยธาแทนเงินรัฐูปการ (คนมีทรัพย์สินสมบัติลดค่า ภาษีอากรให้ คนจนจะปล่อยให้มันเดือดร้อนไปหรือ)"

ข้อความที่เป็นความผิดเพราะแทงใจดำมีว่า "ความเดือดร้อนอย่างว้ายร้ายของคนจน เนื่องจากผู้ปกครองมีใจเหี้ยมโหดร้ายกาจยิ่งไปกว่าอ้ายพวกมหาโจร เพราะอ้ายพวกมหาโจร เมื่อมันเห็นคนจนๆที่ไม่มีเงิน มันก็ยกเว้นให้อภัย คือไม่ปล้น มันปล้นแต่คนมั่งมี นี่เป็นความ จริงยิ่งกว่าจริง เช่นรัฐบาลไม่ยกเว้นเก็บเงินรัฐูปการแก่คนจนจริงๆ จนไม่มีจะให้ แล้วยังไม่ มีใจเมตตากรุณาเที่ยวจับมาใช้งานโยธาแทนเงินจนได้ และที่ค้างมาเท่าไรก็จดจำไว้เช่นนี้ จะนับ ว่ามีใจเช่นไร อ้ายพวกมหาโจรมันจะมีใจดีเสียกว่ากระมัง"

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของคดีการเมืองทั้งหมดนี้แล้วด้วยใจเป็นธรรม และด้วยสำนึกใน ความเป็นประชาธิปไตย ก็ต้องสรุปว่าเครื่องมือในการปกครองของรัฐบาลสมัยนั้น ไม่ได้ช่วย สร้างและส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในแผ่นดินอย่างจริงจังเท่าใด เอาจริงแล้ว ก็ต้องว่าเป็นฝ่ายขัดขวางการเติบโตใหญ่ของกระบวนการประชาธิปไตยในสังคมไทยเสียเอง นับ แต่วาระแรกของการปฏิวัติประชาธิปไตยเสียด้วย

ที่น่าสนใจที่สุดในคดีการเมืองปีพ.ศ. 2475 นี้คือคำพิพากษาของศาลพระวาชอาญา สนามสถิตยุดติธรรม ซึ่งตัดสินคดีทั้งหมดเหล่านั้น โดยสรุปว่า "ข้อต่อสู้ของจำเลยทั้งหลายทั้ง เป็นข้อแก้ตัวไม่ได้ แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง แสดงว่าจำเลยทั้งหลายมีความผิด ความผิดของจำเลย ต้องด้วยกฎหมายลักษณะอาชญามาตรา 104 และต้องด้วยพระราชบัญญัติสมุดเอกสารและ หนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2470 มาตรา 36 อีกบทหนึ่ง ฐานสมคบกันประพันธ์และพิมพ์สมุดเอกสาร อันเป็นเลี่ยนนามแผ่นดินออกโฆษณาและยุยงให้ประชาชนกระด้างกระเดื่องดูหมิ่นรัฐบาล และราชการแผ่นดิน

"จึงพร้อมกันพิพากษาให้ลงโทษจำเลยตามกฎหมายลักษณะอาชญามาตรา 104 ซึ่ง เป็นบทที่มีอัตราโทษหนัก คือ ให้จำคุกจำเลยทั้งสองไว้คนละ 2 ปี เพิ่มโทษฐานไม่เช็ดหน้าปาก

นายนิรันดร์อีก 1 ใน 3 ตามมาตรา 72 คงจำคุกนายนิรันดร์จำเลยไว้ 2 ปี 8 เดือน จำคุกนายจือ
ไว้ 2 ปี เอกสารของกลางรับ

พระสราศตวิวินิจฉัย

พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์

นายไชยเจริญ สันติศิริ

ข้อที่โจทก์คือกรมอัยการเห็นว่าเป็นความผิดทางกฎหมาย คือเมื่ออ่านบทประพันธ์
"ไทยไม่ใช่ทาส" แล้ว "รู้สึกว่าเป็นบทประพันธ์ที่เป็นเลี่ยนหนามแผ่นดินเพราะหาว่ารัฐบาลโหด
ร้าย " ส่วนข้อที่เป็นการยุยงให้ราษฎรกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล ก็มาจากความกลัวว่าราษฎร
จะ "ไม่ยอมทำงานโยธาแทนเงินรัชชูปการซึ่งอาจจะเกิดผลร้ายขึ้นได้"

หากพิจารณาโดยต้องแท้ ข้าราชการและรัฐบาลเองก็น่าจะรู้ว่า โปปลิวดังกล่าวนั้นไม่
อาจปลุกระดมราษฎรให้ลุกฮือหรือกระทำการกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาลได้อย่างจริงจัง นาย
หอม นิลรัตน์ ณ อยุธยา นั้นเป็นบรรณาธิการและเจ้าของหนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ชาว
สด ไทยหนุ่มและไทยใหม่ เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงมากขณะนั้น ประสบการณ์และ
ประวัติศาสตร์การประท้วงการต่อต้านของราษฎรสยามมาถึงขณะนั้น ก็ไม่เคยมีความรุนแรง
หรือมีขบวนการประท้วงอย่างใหญ่โตเกิดขึ้นมาได้ ยังไม่ต้องพูดถึงหลังการยึดอำนาจจากรัฐ
บาลกษัตริย์ใหม่ๆ

ดังนั้นเหตุผลที่อัยการโจทก์อ้าง และศาลเชื่อตามนั้นจึงคงไม่ได้มาจากความเชื่อว่า
ราษฎรจะก่อการลุกฮือขัดขวางรัฐบาลจนเกิดความไม่สงบได้ หากประเด็นของความขัดแย้ง
และต้องแตกหักในฝ่ายของยุติธรรมแห่งรัฐ ได้แก่การที่วาทกรรมหรือการแสดงออกในทางวาจา
คำพูดและภาษากิริยาที่ฝ่ายประท้วงต่อต้านนโยบายของรัฐบาลใช้ ซึ่งมีลักษณะที่ไม่เคารพยำ
เกรงและหวาดกลัวอำนาจรัฐตั้งแต่ก่อนอีกต่อไป

มันเป็นการกบฏทางความคิดและสำนึกของราษฎรสามัญที่กระทำต่อผู้มีอำนาจและ
ต่อรัฐบาลโดยเปิดเผยและในที่สาธารณะ ในความคิดและความรู้สึกของข้าราชการที่ทำหน้าที่
รักษาและพิทักษ์ "ระเบียบสังคม" แบบไทยไว้ ความวุ่นวายและไร้ระเบียบอันเกิดจากราษฎรหัว
รุนแรงเหล่านี้คือสิ่งที่ต้องถูกกำจัดและปราบปรามให้สิ้น ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบอบการเมือง
อะไรก็ตาม

ที่น่าสนใจอย่างยิ่งอีกประการก็คือ ฝ่ายจำเลยได้อ้างเหตุผลหลายเรื่อง เพื่อยืนยันถึง
ความบริสุทธิ์ใจในการจัดทำและเผยแพร่เอกสาร "ไทยไม่ใช่ทาส" เช่นได้ส่งเรื่องถึงพระยาพล
พลยุทธเสนา ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในเวลานั้น เรื่องว่าควรเลิกใช้งานโยธาแทนเงินรัชชูปการ
แต่ข้อที่สำคัญกว่าคือการที่จำเลยได้อ้างหลักรัฐธรรมนูญ มาตรา 13-14 ขึ้นต่อสู้ว่า จำเลยมีเสรี

ภาพบริบูรณ์ในการพูดการเขียน การโฆษณา แต่ศาลพระราชอาญาตัดสินว่าจำเลยไม่สามารถอ้างรัฐธรรมนูญมาคุ้มครองการกระทำนี้ได้ เพราะ

“ตามหลักเรื่องเสรีภาพมีอยู่ว่า เสรีภาพที่บุคคลจะพึงมีต้องไม่ขัดกับเสรีภาพของผู้อื่น และไม่ขัดกับกฎหมายดังจะเห็นได้ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 13 นั้นเอง มีความว่า “บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมายและมีหน้าที่ป้องกันประเทศช่วยเหลือราชการโดยทางเสียภาษีและอื่นๆ ภายในเงื่อนไขและโดยอาการที่กฎหมายบัญญัติ” ดังนั้น เมื่อจำเลยประพันธ์และพิมพ์เอกสาร อันเป็นผิดต่อกฎหมายออกโฆษณา จำเลยจะอ้างเอาเสรีภาพมาแก้ตัวหาได้ไม่”

ในอีกคดีหนึ่งก็เช่นเดียวกัน จำเลยยกเอารัฐธรรมนูญมาปกป้องเสรีภาพในการพิมพ์ และโฆษณาความเห็นของตน ศาลพิพากษาแถลงว่า “รัฐธรรมนูญมาตรา 14 หาได้ลบหลู่กฎหมายเหล่านี้ไม่ (คือพระราชบัญญัติสมุดเอกสารแลหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2470 และกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. 2470) กลับกล่าวว่าเป็นเครื่องเตือนให้รู้เสียอีกด้วยว่ากฎหมายนั้นๆ ยังคงใช้อยู่ เพราะพูดว่า “ภายในบังคับแห่งบทกฎหมาย บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ใน ฯลฯ การพูดการเขียน ฯลฯ” หมายความว่า รัฐธรรมนูญยอมรับรองจะเพาะการพูดการเขียนภายในขอบเขตแห่งกฎหมายที่ใช้อยู่เท่านั้น ผู้ใดบังอาจพูดหรือเขียนเพื่อประสงค์ให้เกิดมีการดูถูกดูแคลนราชการแผ่นดินหรืออื่นๆ ถ้าผิดกฎหมายที่กำลังใช้อยู่ ก็จะต้องมีผิดไม่มีข้อสงสัย ความผิดของจำเลยจึงต้องด้วยกฎหมายลักษณะอาญามาตรา 104 ตามที่นำมากล่าวแล้ว กับมาตรา 36 แห่งพระราชบัญญัติสมุดเอกสารแลหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2470 อีกบทหนึ่ง เพราะข้อความที่จำเลยประพันธ์เป็นเลี่ยนนามแผ่นดิน เข้าตามมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัตินั้น”¹³

คดีเหล่านี้อาจเป็นคดีแรกๆ ที่ศาลพระราชอาญาทำการตีความรัฐธรรมนูญในบทว่าด้วยเสรีภาพของปวงชนชาวไทย และที่จะมีผลกระทบยาวไกล คือการที่ศาลได้วางฐานและก่อนแนวในธรรมเนียมและการตีความหลักสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว ซึ่งเป็นการตีความแบบจำกัดและลดเสรีภาพของบุคคลลงอยู่ภายใต้กฎหมายลูก

เป็นชัยชนะของรัฐและราชการเหนือสังคมและราษฎร อย่างเจียบๆ ในขณะที่ประชาชนกำลังฉลองการได้รับรัฐธรรมนูญและระบอบการปกครองใหม่อย่างสดๆ ร้อนๆ

ธรรมเนียมและการตีความหลักสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว ซึ่งเป็นการตีความแบบจำกัดและลดเสรีภาพของบุคคลลงอยู่ภายใต้กฎหมายลูก ทำให้รัฐธรรมนูญกลายเป็นกฎหมายสูงสุดที่ไร้อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์จะถูกดำเนินต่อไปภายใต้กระบวนการยุติธรรมดังกล่าว จนในที่สุดเมื่อรัฐบาลเองก็ดำเนินเข้าสู่ความเป็นระบอบอำนาจนิยมมาก

¹³ หจข. สธ.0201.15/3 เรื่องรายงานคดีนายหอม นิลรัตน์ เจ้าของหนังสือพิมพ์สยามหนุ่มฯ ต้องหาพิมพ์บทประพันธ์อันเป็นเลี่ยนนามแผ่นดิน (พ.ศ. 2476).

ขึ้นเรื่อย รัฐธรรมนูญและสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทยก็กลายเป็นเพียงกระดาษแผ่นหนึ่งเท่านั้น น่าสังเกตว่าทรศนะทำนองปราชญ์การใช้สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเกินขอบเขตนั้น เป็นสิ่งที่ชนชั้นนำและผู้มีการศึกษาจำนวนน้อยที่มีตำแหน่งในราชการมักเป็นห่วงอยู่เสมอๆ แม้ก่อนจะมีการปฏิวัติ 2475 ก็ตาม กล่าวได้ว่าทรศนะการเมืองเชิงหวาดเกรงและวาดภาพด้านลบของราษฎรมีมานานแล้วตั้งแต่ความคิดสมัยใหม่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในพระราชอาณาจักร

จุดนั้นนอกจากสะท้อนถึงอคติของชนชั้นนำส่วนน้อยในสังคมสยามแล้ว ยังแสดงถึงจุดอ่อนในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับราษฎร ที่ไม่มีกลุ่มหรือสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นกันชนหรือปัจจัยช่วยคลี่คลายการเผชิญหน้ากันโดยตรงระหว่างสองชนชั้นที่ดำรงอยู่สุดขั้วในสังคมไทยได้

กลุ่มที่ยกระดับและเข้าสวมบทบาทในการเป็นผู้นำของราษฎรต่อมาได้แก่กลุ่มทหารรุ่นใหม่ การขึ้นมามีอำนาจนำของกลุ่มทหาร แทนที่จะทำให้สถาบันการเมืองใหม่แบบประชาธิปไตยสามารถดำเนินต่อไปได้ด้วยดี กลับนำไปสู่ระบอบอำนาจนิยมที่ละน้อยๆ เพราะตรรกและธรรมชาติขององค์กรและสปีดไม่เอื้อต่อการพัฒนาเป็นประชาธิปไตยได้ ยิ่งในสังคมที่พลังทางเศรษฐกิจของชนชั้นนายทุนอ่อนแอหรือเกือบไม่มีเลยเช่นสังคมไทยสมัยนั้น

ทั้งหมดนี้ แสดงว่าหน่อเนื้อของความไม่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้ก่อตัวและพัฒนามาภายในรัฐไทยใหม่ พร้อมๆกับการก่อรูปขึ้นของรัฐบาลและระบอบประชาธิปไตย ความไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างน้อยในทางความคิดและจิตสำนึกของสถาบันราชการเก่าทั้งหลาย ตั้งแต่วาระแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงมีส่วนและเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยต่ออนาคตแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย มากกว่าจุดอ่อนของราษฎรและภาคประชาชนตามที่มักวิเคราะห์กันภายหลัง

6.4: ความรู้ด้วยระบอบประชาธิปไตยในยุคก่อตั้ง

อาจเป็นเพราะว่าเป็นสิ่งที่คิดกันมานาน แต่ไม่อาจพูดออกมาได้เต็มที่ ระเบียบเองที่การพูดถึง “สิทธิเสรีภาพ” ของราษฎรตามกฎหมายเป็นสิ่งที่ทำได้เต็มที่ จนมีผู้หวังว่าราษฎรจะใช้สิทธิและอิสรภาพอย่างไม่ต้องถูกต้อง เช่น “บางคนเข้าใจว่าเดี๋ยวนี้เราทำอะไรทำได้ จนถึงกับว่าผู้ที่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับราชการและแต่งตัวไม่สุภาพ ก็อาจมีอิสรภาพเข้าไปในสถานที่ราชการหรือใช้พิมพ์ของราชการพิมพ์หนังสือส่วนตัวได้ บางคนเข้าใจว่าอิสรภาพเป็นเครื่องเปิดโอกาสให้เขียนเรื่องลามกอนาจารในหนังสือพิมพ์ และเขียนด่าใครๆ แม้โดยไม่มีเหตุผลสม

ควรก็ได้ บางคนเมื่อได้เห็นประกาศฉบับแรกของคณะราษฎร ก็ดีใจว่าตัวเองไม่ต้องทำงาน เพราะเขาว่าศาสนาพระศรีอารีย มนุษย์ไม่ต้องทำอะไร"¹⁴

น่าสังเกตว่าพรรคคณะทำนองปรามการใช้สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเกินขอบเขตนั้น เป็นสิ่งที่ชนชั้นนำและผู้มีการศึกษาจำนวนน้อยที่มีตำแหน่งในราชการมักเป็นห่วงอยู่เสมอๆ แม้ก่อนจะมีการปฏิวัติ 2475 ก็ตาม กล่าวได้ว่าพรรคการเมืองเชิงหวาดเกรงและวาดภาพด้านลบของราษฎรมีมานานแล้วตั้งแต่ความคิดสมัยใหม่เริ่มหลังไหลเข้ามาในพระราชอาณาจักร จุดนั้นนอกจากสะท้อนถึงอคติของชนชั้นนำส่วนน้อยในสังคมสยามแล้ว ยังแสดงถึงจุดอ่อนในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับราษฎร ที่ไม่มีกลุ่มหรือสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นกันชนหรือปัจจัยช่วยคลี่คลายการเผชิญหน้ากันโดยตรงระหว่างสองชนชั้นที่ดำรงอยู่สุดขั้วในสังคมไทย สถาบันพุทธศาสนาทำหน้าที่ในการคลี่คลายความขัดแย้งในสังคมและรัฐได้ระดับหนึ่ง แต่ในช่วงการปฏิรูปสยาม พุทธจักรถูกตั้งและทำให้ทำหน้าที่และบทบาทเสริมในการหนุนช่วยการเป็นสมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชเสียมากกว่า ทำให้ลดและคลายบทบาทในการเสริมสร้างความมีวุฒิภาวะและการมีอำนาจต่อรองกับรัฐบาลได้ กลุ่มที่ยกระดับและเข้าสวมบทบาทในการเป็นผู้นำของราษฎรต่อมาได้แก่กลุ่มทหารรุ่นใหม่ ดังที่ได้อภิปรายมาแล้วในบทก่อนหน้านี้ การขึ้นมามีอำนาจนำของกลุ่มทหาร แทนที่จะทำให้สถาบันการเมืองใหม่แบบประชาธิปไตยสามารถดำเนินต่อไปได้ด้วยดี กลับนำไปสู่ระบอบอำนาจนิยมที่เลวน้อยๆ เพราะตรรกและธรรมชาติขององค์กรและสปีดไม่เอื้อต่อการพัฒนาเป็นประชาธิปไตยได้ ยิ่งในสังคมที่พลังทางเศรษฐกิจของชนชั้นนายทุนอ่อนแอหรือเกือบไม่มีเลย

ในช่วงแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คำที่มีการพูดถึงมากที่สุดคือ "รัฐธรรมนูญ" เพราะถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คำอธิบายเรื่องการเกิดรัฐธรรมนูญก็น่าสนใจ โดยอธิบายว่าเป็นระบอบที่ปกครองตนเอง เนื่องจากชาวยุโรปนั้น แต่ครั้งโบราณเป็นผู้รักความเป็นไทยแท้ตน "รักที่จะปกครองตนเอง โดยพวกเดียวกันเอง และเพื่อพวกเดียวกันเอง เราปรารถนามานานแล้วที่จะอยู่ภายใต้การปกครองระบอบนี้ แต่เนื่องจากเรายังไม่มีความรู้ จึงพูดไม่ถูกว่าเราต้องการอะไร อุปมาเหมือนกับทารกที่นอนหลับอยู่ในที่มืด ไม่ได้รับแสงสว่าง ตื่นขึ้นมาก็ร้องจ้า แต่ก็หาบอกได้ไม่ว่าสิ่งที่ตนปรารถนานั้นคือ ได้ ตะเกียง ไฟฟ้า หรืออะไรกันแน่ ทั้งนี้ย่อมอยู่ที่ไหวพริบของผู้ปกครอง ทารกนั้นจะกำหนดรู้เอาเองว่าทารกนั้นต้องการอะไร คำถาม ทารกนั้นต้องการอะไร? คำตอบ แสงสว่าง ก็พวกเราเล่า? แสงสว่างเหมือนกัน แต่เป็นรัศมีแห่งอารยธรรม และดวงประทีปที่จะ

¹⁴ หลวงวิจิตรวาทการ, *การเมืองการปกครองของกรุงสยาม* (พระนคร, โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475), หน้า 162-3.

ส่องแสงมาสู่พวกเรา ช่วยพวกเราให้พ้นจากความมืดมนนั้น ก็คือ รัฐธรรมนูญ! พวกเราต้องการรัฐธรรมนูญ!”¹⁵

วิธีการอธิบายที่ทำให้เข้าใจและเห็นรูปธรรมของรัฐธรรมนูญได้ชัด กระทำโดยการเปรียบเทียบกับกรปกครองระบอบเก่า ซึ่งอำนาจอยู่ในมือคนๆเดียว เป็นอำนาจลึทธิขาด หากได้พระมหากษัตริย์ที่ไม่มีความสามารถ บ้านเมืองก็จะถดถอย เกิดการแบ่งแยก ที่สำคัญคือไม่มีหลักประกันว่า “การกระทำของมุขอำมาตย์ได้ดำเนินไปตามคลองยุติธรรมและถูกต้องกับประชานิยม” ความสันติสุขของทวยราษฎร์ก็ตกอยู่ในฐานะอันไม่ปลอดภัย แม้เมื่อมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ “เราก็ไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่า การกระทำของพระมหากษัตริย์ได้ดำเนินไปในทางที่เหมาะสมแก่ความต้องการของประชาชาติ และสถานการณ์ของบ้านเมืองหรือไม่ เพราะเป็นวิสัยของปุถุชน เมื่อรักทางใดหรือถนัดทางใดก็มักจะปฏิบัติหนักไปทางนั้นแต่ทางเดียว ส่วนในทางอื่นๆซึ่งน่าจะได้รับการปฏิบัติก่อนหรือพร้อมๆกันไป ก็ถูกละทิ้งไว้ไม่หยิบยกขึ้นพิจารณา ฉะนั้นความเจริญของบ้านเมืองจึงเป็นไปอย่างลุ่มๆดอนๆ จะนับว่าเป็นความสมบูรณ์อันแท้จริงหาได้ไม่....”

แนวคิดดังกล่าวนี้แสดงอย่างเด่นชัดถึงการเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วนใหญ่ของราษฎร ในระบอบการปกครองรัฐธรรมนูญ องค์ปาฐกยังกล่าวต่อไปว่า เมื่อประเทศใดมีการปกครองประชาธิปไตยแล้ว ประเทศนั้นก็จำเป็นต้องรับรู้สิทธิของบุคคลด้วย โดยบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรมั่นคงแน่นอน ตามปกติมักจะตราไว้ในรัฐธรรมนูญ ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน(2475) ก็ตราไว้ตั้งแต่มาตรา 12-14

เห็นได้ว่าน้ำหนักของสิทธิทางการเมืองของบุคคลนั้นยังเป็นเรื่องของ “ต่างประเทศ” ที่ไทยเราจำต้องรับเอาเพราะถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีของต่างประเทศ และที่มาของสิทธิก็มาจากรัฐโดยผ่านรัฐธรรมนูญ ทรรศนะที่มองว่าสิทธิเป็นสิ่งที่ได้มาจากรัฐจะเป็นมโนทัศน์หลักในวาทกรรมการเมืองไทยต่อมา ปาฐกถาอธิบายเรื่องสิทธิบุคคลว่าดังนี้

“อันสิทธิของบุคคล (Droits individuels) นั้น นักปราชญ์ในสมัยปัจจุบันมีความเห็นว่า เป็นสิทธิที่มีขึ้นได้ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์รวมอยู่ในฝูงชน มีความรับผิดชอบ และความเป็นอิสระ สิทธินี้มีแก่บุคคลทุกคน ไม่นิยมว่าจะเป็นเด็ก หรือชาวต่างประเทศ หรือภิกษุ สามเณร ฯลฯ เช่นสิทธิที่จะไปไหนมาไหนได้ตามชอบใจ สำหรับผู้ที่ไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งได้แก่สัตว์เดรัจฉาน เราไม่ถือว่ามิสิทธิชนิดนี้ อันสิทธิของบุคคลนั้น เราจำแนกออกได้เป็น ๒ อย่าง คือ ความเสมอภาคและเสรีภาพ รัฐจะต้องเคารพต่อสิทธินี้ จะทำลายล้างหรือบุกรุกก้าวร้าวมิได้

¹⁵ หจข. มท.0201.1.1/82 ปาฐกถาเรื่อง “การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ” โดยสราญ กิจวรวัฒน์ วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479

ชักตัวอย่างเช่น รัฐจะออกกฎหมายขัดแย้งต่อความเสมอภาค หรือทำลายเสรีภาพของบุคคลไม่ได้ เรามีหลักประกันสิทธิของเราโดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๑ ซึ่งมีความว่า “บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดๆ มีข้อความแย้งหรือขัดแย้งรัฐธรรมนูญนี้ ท่านว่าบทบัญญัตินั้นๆเป็นโมฆะ”

ในเรื่องความเสมอภาค รัฐธรรมนูญมาตรา 12 บัญญัติไว้ดังนี้ “ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิอย่างใดเลย”¹⁶

ในความหมายของความเสมอภาค องค์ปาฐกได้อธิบายโดยเปรียบเทียบกับสภาพของความไม่เสมอภาคกันในระบอบปกครองเก่า โดยกล่าวว่ามีการแบ่งชั้นวรรณะในหมู่ชาติไทยกันเอง เห็นได้ในเรื่องการปรับไหมตามศักดินา ผู้ใดมีศักดินาสูงก็ได้เปรียบคนมีศักดินาต่ำในทางอรรถคดี ในการฟ้องพระบรมวงศานุวงศ์เป็นจำเลย จะฟ้องศาลธรรมดาเช่นเดียวกับคนสามัญไม่ได้ ต้องฟ้องศาลพิเศษ ซึ่งเป็นการแบ่งแยกเจ้านาย ขุนนาง คนธรรมดา และคนที่เรียกว่าไพร่ออกเป็นคนละชั้นและมีฐานะแตกต่างกัน

การแบ่งชั้นวรรณะดังนี้ องค์ปาฐกเห็นว่า “เป็นการถ่วงความเจริญของประเทศ ทำให้เกิดวิบัติล่มจม” ดังเช่นที่ได้เกิดแก่ประเทศข้างเคียง เช่นอินเดียได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ได้ “ทำลายล้างประเพณีอันนั้นเสียแล้ว โดยประกาศยกเลิกกฎหมายและศาลที่เวลานั้น และได้ออกรัฐธรรมนูญซึ่ง “ถือว่าบุคคลทุกคนเสมอกันหมด ไม่มีใครสูงใครต่ำ พระยา ก. หรือนาย ข. ก็อยู่ในฐานะเดียวกัน โดยที่ทั้งคู่เป็นมนุษย์เหมือนกัน”

แต่องค์ปาฐกก็มองเห็นความแตกต่างของคนด้วยเหมือนกัน จึงอธิบายไว้ด้วยว่าความเสมอภาคนี้เป็นทางกฎหมายเท่านั้น ไม่รวมถึงฐานะความเป็นอยู่ของทุกคน “เพราะวุฒิความสามารถและความอดสาเหของบุคคลย่อมแตกต่างกัน ทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นผลเนื่องมาจากวุฒิ ความสามารถและความอดสาเห ย่อมจะเสมอเหมือนกันไม่ได้อยู่เองเป็นธรรมดา” จะใช้หลักความเสมอภาคในทางกฎหมายในเรื่องความเป็นอยู่ของทุกคนไม่ได้

เนื่องจากทุกคนมีความเสมอภาคกันในทางกฎหมาย ดังนั้นทุกคนจึงมีหน้าที่ปฏิบัติต่อรัฐเหมือนกัน คือ “หน้าที่เคารพต่อกฎหมาย หน้าที่ป้องกันประเทศ ซึ่งได้แก่การเข้ารับราชการทหารในยามปกติ และการออกสู้รบกับข้าศึกในเวลาเกิดสงคราม กับหน้าที่เสียภาษีอากรให้แก่รัฐ ดังได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญมาตรา 15 ผู้ใดจะอ้างเอกสิทธิใดๆ เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้นี้หาได้ไม่”

¹⁶ เฟิงฮ้าง, หน้า 6

นอกจากสิทธิในความเสมอภาคแล้ว ราษฎรยังได้รับสิทธิอีกอย่างหนึ่งตามรัฐธรรมนูญ คือเสรีภาพ “อันเสรีภาพนั้นคืออำนาจที่เราจะทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งได้ตามชอบใจ เมื่อไม่เป็นการผิดต่อกฎหมายหรือละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น เสรีภาพตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 13 และมาตรา 14 แบ่งออกได้เป็น 8 อย่างคือ

1. เสรีภาพในร่างกาย
2. เสรีภาพในเคหสถาน
3. เสรีภาพในการอาชีพ
4. เสรีภาพในทรัพย์สิน
5. เสรีภาพในการประชุมโดยเปิดเผยและการตั้งสมาคม
6. เสรีภาพในการพูด การเขียน และการโฆษณา
7. เสรีภาพในการศึกษาอบรม
8. เสรีภาพในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆและการปฏิบัติพิธีกรรม”

องค์ปาฐกได้ตอกย้ำถึงกำเนิดและที่มาของสิทธิดังกล่าวนี้อีกครั้ง คือมองว่า “ความเสมอภาคและเสรีภาพนี้ เราได้มีมาแต่กำเนิดอย่างชนชาติอังกฤษ เราเพิ่งจะมาได้รับเมื่อคณะผู้รักชาติเสี่ยงชีวิตอันตรายนำรัฐธรรมนูญมามอบให้ พวกเราได้ความเป็นไทยแท้ตัวก็เพราะรัฐธรรมนูญ เราได้รัศมีแห่งอารยธรรมก็เพราะรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุนี้พวกเราจึงพากันเคารพเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญ และถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์”

ความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญแสดงออกที่พลังและอำนาจในการสร้างและทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จและรุ่งเรืองในโลกนี้ต่างๆดังคำพูดต่อไปนี้คือ “รัฐธรรมนูญนั้นคือรัตนของพวกเรา เป็นน้ำอมฤตที่หล่อเลี้ยงชีวิตร่างกายเราให้สดชื่น เป็นดวงอาทิตย์ที่ให้ความสว่าง และความอบอุ่นในเวลากลางวัน เป็นดวงจันทร์ที่ส่งแสงอันสุกใส และความชุ่มชื้นมาให้เราในเวลากลางคืน และเป็นอะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง ซึ่งล้วนแต่สุขดิถีอิทธิวิบุลผลอันไพศาลแก่ประชาชนชาวสยามทุกถ้วนหน้า เวลานี้เราได้สิ่งอันมีค่าควรเมืองมาไว้ในกำมือโดยสมบูรณ์แล้ว สิ่งอันมีค่านี้เราได้มาโดยยากยิ่ง คณะผู้กล้าหาญของชาติต้องเอาชีวิตเลือดเนื้อออกพลีจึงได้มา ฉะนั้นจึงเป็นการจำเป็นและสมควรอย่างยิ่งที่จะช่วยกันถนอมรักษาไว้ดุจชีวิตให้สถิตสถาพรดำรงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบชั่วฟ้าดินสลาย”¹⁷

แนวความคิดเรื่องสิทธิข้างต้นนี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มคนที่มีการศึกษาในสังคมไทยสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองและจะมีอิทธิพลต่อๆมา เป็นวาทกรรมการเมืองประชาธิปไตยไทย ลักษณะเด่นคือความรับรู้และเข้าใจที่มองว่าสิทธิพลเมือง(ความเสมอภาค

¹⁷ เฟิงอ้าง, หน้า 7

และเสรีภาพทั้งหลาย) ไม่ใช่สิ่งที่กำเนิดหรือมาจากราษฎรกันเอง ไม่ว่าจะด้วยการต่อสู้ร้องขอ ทั้งสันติและรุนแรงอะไรทั้งหลาย หากแต่ที่สำคัญสิทธิสมัยใหม่นี้ได้มาด้วยการประสิทธิประสาทและมอบให้โดยคณะราษฎรหรือคณะผู้รักชาติ ซึ่งเสี่ยงชีวิตและเลือดเนื้อในการยึดเอามาจากระบอบเก่า ประการต่อมาคือการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวาทกรรมการเมืองใหม่ขึ้นมา เนื่องจากไม่อาจสร้างให้คณะผู้รักชาติซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ สิ่งที่ถูกอุปโลกน์ให้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ในระบบประชาธิปไตยไทยก็คือรัฐธรรมนูญนี้เอง และในตัวของรัฐธรรมนูญนี้เองที่ราษฎรทุกคนจะต้องถ้อยความจงรักภักดี การขึ้นต่ออย่างสุดจิตสุดใจที่เคยให้กับระบอบกษัตริย์ มาเป็นการขึ้นต่อรัฐธรรมนูญแทน

ความขัดแย้งภายในระหว่างฝ่ายคณะราษฎรกับฝ่ายคณะเจ้า จนนำไปสู่การปิดสภาโดยพระยามโนปกรณนิติธาดาและตามมาด้วยการรัฐประหารครั้งแรกโดยฝ่ายทหารของคณะราษฎร มีผลต่อการสร้างความรับรู้ในระบบการเมืองใหม่ด้วย ที่สำคัญคือทำให้หลักการและตรรกะของระบบประชาธิปไตยสั่นคลอน เปิดโอกาสให้กับการโจมตีตอบโต้จากวาทกรรมของระบอบกษัตริย์ได้¹⁸ แม้จะมีการเผยแพร่ความคิดว่าด้วยอำนาจสูงสุดของฝ่ายนิติบัญญัติหรือสภาผู้แทนราษฎร แต่ในทางปฏิบัติฝ่ายบริหารกลับใช้อำนาจในการควบคุมกำกับและปกครองเสียเป็นส่วนใหญ่ สถาบันนิติบัญญัติแทนที่จะเป็นผู้สร้างและออกกฎหมาย กลับมีบทบาทใหญ่ที่การล้มและเปลี่ยนรัฐบาลเสีย ยิ่งทำให้ความรู้สึกของการเป็นปฏิปักษ์ระหว่างกลุ่มการเมืองเป็นเรื่องของการแย่งชิงเพื่ออำนาจของแต่ละฝ่ายเท่านั้น

ข้อที่น่าสนใจคือเมื่อมองจากปรากฏการณ์ของการเกิดระบบปกครองใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แทนที่จะเป็นการแตกหักกับความต่อเนื่องในระบบเก่า เหตุการณ์และความผันผวนทางการเมืองในช่วงทศวรรษแรกภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็มากพอที่ทำให้ความหมายและการปฏิบัติของ “รัฐธรรมนูญ” และ “ประชาธิปไตย” ตามที่ได้นิยามและให้ความรู้แก่ประชาคมหมดความศักดิ์สิทธิ์ลงไปทีละน้อยๆ สิ่งที่ตามมาคือความหมายของคำว่า “ชาติ” “พลเมือง” และ “สิทธิเสรีภาพ” ก็ไร้ความหมายที่แท้จริงตามไปด้วย

ผลรวมของความรับรู้ทางการเมืองที่ตามมาในวาทกรรมการเมืองสมัยนั้น น่าสนใจมากกว่า กลับเป็นการรื้อฟื้นและสานความต่อเนื่องกับวาทกรรมระบบเก่าอย่างเป็นเรื่องเป็นราว แม้การรื้อฟื้นจะเพื่อบรรเทาความขัดแย้งจากรูปแบบและวิถีคิดของระบอบเก่าในระยะผ่านนั้น อาจไม่ได้ตั้งใจสร้างหรือรื้อฟื้นวาทกรรมการเมืองเก่าในระบบใหม่ แต่การพลิกผันของอำนาจที่ไม่

¹⁸ ดูสมบัติ จันทรวงศ์ ภาษาทางการเมือง: พัฒนาการของแนวอธิบายการเมืองและศัพท์การเมืองในงานเขียนประเภทสารคดีทางการเมืองของไทย พ.ศ. 2475-2525. (กรุงเทพฯ, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 74.

ถ่ายทอดและทำให้เป็นของมวลราษฎรไม่มากนักน้อยอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้ฐานะและความมั่นคงของชนชั้นนำกลุ่มใหม่ไม่อาจมีได้ นี่เองเป็นเหตุให้เกิดความต่อเนื่องและสืบทอดของรัฐเก่าและประเพณีเก่ามายังรัฐใหม่และประเพณีใหม่สูงกว่าการเกิดขึ้นของรัฐใหม่ที่เป็นของประชาชนทั้งมวลเสียอีก¹⁹

พัฒนาการดังกล่าวของรัฐประชาธิปไตยในระยะเริ่มต้น จึงมีผลต่อพัฒนาการและฐานะของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยด้วย กล่าวโดยสรุป อุดมการณ์สิทธิมนุษยชนที่มาจากชีวิตของพลเมืองและชุมชนได้รับการปฏิบัติและเรียนรู้้น้อยมาก วาทกรรมการเมืองรวมศูนย์ไปที่รัฐและรัฐบาล โดยให้น้ำหนักที่ความมั่นคงของรัฐและความเป็นระเบียบของสังคม แนวคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไม่อาจมีความหมายและตรรกที่เป็นของมันเอง หากแต่ตกอยู่ภายใต้การสร้างและสร้างใหม่ตามสภาพการณ์ทางการเมืองของชนชั้นนำที่กำลังแตกออกเป็นฝ่ายต่างๆ การนิยามและการปฏิบัติจึงโน้มเอียงไปในลักษณะของการตอบโต้ต่อปฏิกริยาของฝ่ายตรงข้าม มากกว่าการเคารพต่อความเป็นจริงของปรัชญาและความคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่แท้จริง²⁰

ไม่ว่าจะตีความสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างไร ลักษณะเด่นประการสำคัญของมันคือการที่ความคิดการเมืองดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นสิทธิของปัจเจกชน ไม่ได้นำไปสู่การให้อำนาจแก่บุคคลอย่างเสมอภาคและเสมอหน้ากันได้ หากแต่มีพื้นฐานและความเป็นมาของการเป็นสิทธิรวมหมู่เป็นด้านหลัก ในขณะที่บทบาทของรัฐที่มีต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชนก็มีค่อนข้างน้อยและเป็นด้านลบเสียมากกว่า แม้สถาบันยุติธรรมและศาล กฎหมายซึ่งเป็นเสาหลักของการดำเนินสิทธิมนุษยชนในสังคมประชาธิปไตย ก็แทบไม่มีบทบาทด้านสร้างสรรค์เลยในการเมืองไทยโดยเฉพาะในระยะแรกของการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยและอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนในแผ่นดินไทยนี้.

16/10/46

¹⁹ ดูเพิ่มเติมใน อังคารศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ, สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543).

²⁰ ดูสมบัติ จันทรวงศ์ ภาษาทางการเมือง: พัฒนาการของแนวอธิบายการเมืองและศัพท์การเมืองในงานเขียนประเภทสารคดีทางการเมืองของไทย พ.ศ. 2475-2525. (กรุงเทพฯ, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), 94.

ภาคผนวก 1: ปัญหาที่ดินและความไม่เป็นธรรม

ตัวอย่างฎีกาของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรได้แก่

1.1 ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน

1.1.1 ปัญหาถูกยึดที่ดินทำกิน ถูกครอบครอง ถูกขายทอดตลาด

เรื่องราษฎรร้องทุกข์เรื่องที่ถูกตัดถนนและร่างพระราชกำหนดว่าด้วยการจัดที่ทำถนน

ร.ศ.114 มท.0201.1.1/ 393 นายสั่ง นุ่นสงกล่าวโทษกรรมการกิ่งอำเภอหัวไทรว่าปฏิบัติ
การมิชอบในการขายทอดตลาดที่ดินของผู้ร้อง

1.1.2 ปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่ในการจัดสรรที่ดินทำกิน

ร.7-ร.8.2/2119 เรื่องนายปลั่ง ศาสตรสิงห์ ร้องทุกข์เรื่องที่ดินซึ่งถูกกรมการอำเภอ
บางกอกใหญ่รังวัดรื้อล้ำ (2476 - 2477)

มท.0201.1.1/407 นายเฮง นายคุณ ขอให้พิจารณาเรื่องที่ผู้ร้องไปจับจองที่ดินที่ตง
เหล้าแหม (2479 - 2480)

มท.0201.1.1/394 นายปั้น สองเมือง กล่าวโทษกรมการอำเภอปากพนังว่าปฏิบัติกรมิ
ชอบในเรื่องผู้ร้องขอจับจองที่ดิน (2479 - 2480)

มท.0201.1.1/392 นายบุญ รวยสูงเนินร้องว่า เจ้าหน้าที่อำเภอศีขรภูมิไม่อนุญาตให้
จับจองที่ดิน (2479 - 2480)

มท.0201.1.1/366 นายจ๋อตัน วิมลรัตน์ กับพวกกล่าวโทษกรมการอำเภอหาดงว่าทำ
การมิชอบในการออกใบเหยียบย่ำให้นายเฮือนและนายสมบุญ (2479 - 2480)

กส.6/4881 อำแดงเซาะบังคับฝรั่งเศสร้องว่า หลวงนราวังวัดเอาที่ดินของตน ตำบล
คลองบางโพง กรุงเทพฯ เป็นของรัฐบาล ร.ศ.126

ร.5 น.18.2 ฉ/99 มะกมอา เม้ยหลานใจทย์กล่าวว่าจันรอดก้านันคบคิดกับผู้แทน
ข้าหลวงเอาที่ของมะกมให้นายห่วนพวกข้าหลวง ร.ศ.115

มท.0201.1.1/488 นายแม่น ชินโตกับพวกร้องว่าเจ้าหน้าที่ไม่ยอมให้ที่ดิน ต.บาง
ปลาม้า จ.สุพรรณบุรี (2480)

มท.0201.1.1/762 คุณเปรม บุญกิจกับพวก ร้องว่าเจ้าหน้าที่ไม่ยอมให้จับจองที่ดิน
ป่ามูโฮ (พ.ศ.2480 - 2482)

มท.0201.1.1/462 นายเพิ่ม ชูชัยมงคล ร้องว่าเจ้าหน้าที่ไม่อนุญาตให้จับจองที่ดิน
หนองบัว ต.บางมัญ อ.บางพยุหะ จ.สิงห์บุรี (พ.ศ.2480)

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

รายงานฉบับสมบูรณ์. ธนศ/ ภาคผนวก 1

มท.0201.1.1/206 ราษฎรใน จ.ลำปางร้องว่าข้าหลวงประจำจังหวัดให้อุบายชู้เชิญ
ราษฎรให้ขายที่ดินเพื่อทำไร่อ้อย (พ.ศ.2479)

1.1.3 ปัญหาในระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ดินสาธารณะ และการรังวัดที่ดิน

มท.0201.1.1/36 นายหนู แสงคำ ร้องเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินทุ่งหนองขนอน (พ.ศ.2478
- 2484)

มท.0201.1.1/484 นายปิ่น มณีศิลป์กับพวกขอให้ทางการเพิกถอนที่สงวนใน อ.ท่าตูม
เพื่อให้ราษฎรเข้าจับจองต่อไป (พ.ศ.2480)

มท.0201.1.1/616 นายชุม กฤษณ์มพก ร้องว่าถูกทางราชการเอาที่ดินของผู้ร้องไป
เป็นที่สาธารณะ (2480)

มท.0201.1.1/377 นายปั้น บันทองร้องว่าถูกบังคับให้ยกทำนบซึ่งทำไว้เป็นส่วนตัวให้
เป็นสาธารณะประโยชน์ (2479-2480)

มท.0201.1.1/414 บัตรสนเทห์ให้สอบสวนเรื่องมีผู้เข้าไปครอบครองที่ดินสาธารณะ
ประโยชน์ (2479 - 2480)

มท.0201.1.1/395 นายกลิ่น เย็นใสร้องว่ามีผู้บุกรุกที่สาธารณะ (2479 - 2480)

มท.0201.1.1/389 นายนำมา นางขลิบ สิงห์ประเสริฐ ร้องว่าถูกกรรมการอำเภอด่าน
ซ้ายห้ามมิให้ทำนาในที่ซึ่งได้จับจองไว้ (2479 - 2480)

มท.0201.1.1/390 นายหมา ศิลปพรหม ร้องว่าเดือดร้อนเพราะทางการจะสงวนที่ดิน
ของผู้ร้องโดยเหตุผลอันไม่

ร.7-ร.8.2/477 เรื่องนางแจจ ท้องต่อร้องทุกข์ว่าถูกข้าราชการ จ.ชลบุรีบังคับเอาที่ดิน
ของผู้ร้องไปใช้เป็นสาธารณะประโยชน์ และจับจองที่ดินหาประโยชน์ส่วนตัว (2475 - 2477)

กส.6/4984 อำแดงเก่งร้องว่า อำแดงฮ้อปิดทางน้ำไหลแต่ห้วยซึ่งเป็นที่สาธารณะ
ประโยชน์ ต.บ้านสวน แขวงเมืองชลบุรี ร.ศ.126

กส.6/468 นายขวัญ ร้องทุกข์เรื่องที่ดิน ต.ช่องโพแดง แขวงกรุงเทพฯ ร.ศ.119 - 120

มร.5 รล-ฎีกา /26 ราษฎรเมืองประทุมธานีรวม 59 รายชื่อขอพระราชทานให้บริษัท
เรียกค่าตรวจนา (พระราชกระแสมอบให้เสนาบดีกระทรวงเกษตราทรพระดำริ)

กส.10 /1291 กรมราชเลขาส่งฎีการาษฎรเมืองปทุม เรื่องร้องว่าบริษัทคลองจะให้เสีย
ค่าตรอกนาตอนปากคลองรังสิต

1.2 ภาษีอากร

1.2.1 ขอม้วนผัน ลดหย่อนอากรค่านา

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

รายงานฉบับสมบูรณ์, ธนศ/ภาคผนวก 1

กส 2/ 823 กรมราชเลขาธิการส่งสำเนาฎีการาชฎาร อำเภอลำพูน 1170 รายชื่อทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอลดเงินค่านา ตำบลห้วยยามและอื่นๆ

กส 1/838 กำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรตำบลตะกาง แขวงเมืองตราดร้องทุกข์เรื่องเงินค่านาขอให้เก็บตามเดิม

กส 1/837 นายผุด นายตุม ขอยกเว้นค่านาตำบลเพ็ญเขต แขวงเมืองฉะเชิงเทราที่ยังไม่ได้ทำ

กส 1/839 นายทองคำ นายห้อยกับพวกร้องทุกข์เรื่องเงินค่านาตำบลทุ่งบ้านโดยแขวงเมืองพิษณุโลก แต่เดิมเก็บไร่ละสลึงเพ็ญ เดียวนี้เก็บไร่ละสองสลึง

กส 2/824 กรมราชเลขาธิการส่งสำเนาฎีกาของนายล้น สุวรรณมูลิก ตำบลระโนด อำเภอสงขลา โดยอ้างว่าเกิดฝนตกชุกชุ่มชื้นในเวลาเก็บเกี่ยว (2470)

กส 4/989 หลึงม่ายลาวเมืองเพชรร้องว่าดีตราภูมิ ไม่ยอมเสียค่านา ร.ศ.112

1.2.2 เก็บภาษีเกิน

กส 1/508 นายอู๊ด ร้องทุกข์เรื่องศาลมณฑลนครไชยศรี เร่งให้ส่งเงินค่านา 120 บาท เกินกว่าเนื้อที่นา

กส 4/ 1000 นายอินกล่าวโทษนายร้อยโทนายป่า หลวงกรมการเมืองนครนายกว่าเก็บเงินค่านาเกินที่นา

1.2.4 อื่น ๆ

กส 4/1037 อำแดงเพี้ยนร้องว่าเจ้าพนักงานจะเอาค่าปรับ ร.ศ.112

กส 4/1104 นายแยม พ่อนายนาก เนต ร้องว่าได้ชำระเงินอากรสวนจากแล้ว บัดนี้เจ้าพนักงานสวนใหญ่ว่าเงินอากรค้าง เอาหมายไปปิดสวนจะขายทอดตลาด ศก 113

กส 4/1590 อำแดงทองภริยาขุนสมบัติ (เปรม) ร้องว่าขุนพิพัฒน์มากร ยึดเอาเงินค่าขายสวนไว้และว่าเงินอากรค้างขุนกรราชสมบัติ

1.3 อื่นๆ

ได้แก่ ปัญหาเรื่องการแย่งชิงที่ดินทำกิน ปัญหาในการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน มท.0201.1.1/584 นายฮอง สื่อคำหาร ร้องว่าเดือดร้อนในเรื่องไม่มีที่ทำกิน

(พ.ศ.2480)

มท.0201.1.1/455 นายทองดี นิลอุบลกับพวกร้องว่าเดือดร้อนในเรื่องขุดดินมาทำกระเบื้องขาย (2480)

ร.7-ร.8.2/181 นายกเสมอ ศรีสมบุรณ์ ร้องทุกข์เรื่องความไม่สะดวกในอาชีพ

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

รายงานฉบับสมบูรณ์. ธเนศ/ ภาคผนวก 1

กส 6/196 หมิ่นย้ายพลแสนร้องว่านายนมกับพวกแย่งชิงที่นา ต.ทุ่งคู้ลำสีชมพูต่อเตย
แขวงกรุงเทพฯ ร.ศ.118

ภาคผนวก 2:

คดีความผู้หญิงสมัยรัชกาลที่ 5 หมวดคดีขู่สาว

เรื่อง กระทรวงยุติธรรมมีหนังสือมาว่า อำแดงหนับซึ่งต้องคดีอยู่ในศาลแพ่งเกษม กล่าวโทษนาย-อง สมุหนายกชี้ว่าคดีที่ทำข้าเรา ส่งสำเนาเรื่องราวมาขอให้กระทรวงเมืองชำระด้วย¹

ช่วงเวลา 25 มกราคม- 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112

เนื้อความ อำแดงหนับตั้งบ้านเรือนอยู่ในคลองสีลม กรุงเทพฯ ถูกนายสมันสามีฟ้องกล่าวโทษว่าเป็นชู้กับหม่อมหลวงศิริ ขณะที่กำลังรอพิจารณาความ อำแดงหนับได้ถูกศาลแพ่งเกษมราชสุภาวดีนำตัวไปขังไว้ยังกองละหุโทษ อำแดงหนับกล่าวว่า ตนมีประกันตัวแล้ว แต่ยังคงถูกขังอยู่ต่อประมาณ 2 เดือน อำแดงหนับได้ให้การว่า วันที่ 16 มกราคม 112 ในตอนดึก นาย-อง สมุหนายกได้ให้นายพร้อม นายกวดและอำแดงชลีบเรียกตนเข้าไปหา โดยอ้างว่ามีธุระ แต่ตนไม่ยอมไป นาย-อง สมุหนายกจึงให้กลับมาบอกว่า หากไม่ขึ้นไปหาจะถูกลงโทษเขียนติตามอาญาของนาย-อง สมุหนายก อำแดงหนับกลัวจึงขึ้นไปในห้องนาย-อง นาย-องได้สั่งให้คนปิดประตูล้นกุญแจ อำแดงหนับพยายามที่จะออกมาจากห้อง แต่นาย-องไม่ยอม แล้วนาย-อง สมุหนายกก็เข้าปลุกปล้ำกอดจูบและจะทำข้าเรา อำแดงหนับจึงได้ร้องขึ้น นายโพผู้คุมกองละหุโทษได้ยินจึงนำกุญแจมาไขห้อง อำแดงหนับได้นำเรื่องที่เกิดขึ้นไปทูลหม่อมเจ้าอบเชยปลัดกรมกองละหุโทษ ซึ่งต่อมาอีก 2 วันหม่อมเจ้าอบเชยได้บอกกับอำแดงหนับว่า นาย-อง สมุหนายกได้มารับผิดต่อท่านแล้ว อำแดงหนับจึงเข้าใจว่าหม่อมเจ้าอบเชยสมรู้กับนาย-อง จึงไม่ชำระเรื่องให้เรียบร้อยเป็นเยี่ยงอย่างแก่ทางราชการ อำแดงหนับ กล่าวว่า ตนหวังว่า การตั้งกระทรวงยุติธรรมและกองละหุโทษไว้ ก็เพื่อระงับดับทุกข์ร้อนของราษฎร ไม่มีการกดขี่ข่มเหง พิจารณาความโดยยุติธรรม แต่ตนกลับโดนนาย-อง สมุหนายกทำการข่มเหง เนื่องจากนาย-องเคยกระทำความผิดกับหญิงที่ต้องขังอยู่ในกองละหุโทษมาหลายคนแล้ว ดังนั้นตนจึงได้ร้องทุกข์มา (นายปลัด ตั้งบ้านเรือนอยู่ในคลองขุนาวัดโสมนัตเป็นผู้เขียนและแต่ง)

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ . ร.5 น36 /88 คอเรศปอนเดนซ์เรื่อง กระทรวงยุติธรรมมีหนังสือมาว่า อำแดงหนับซึ่งต้องคดีอยู่ในศาลแพ่งเกษม กล่าวโทษนาย-อง สมุหนายกชี้ว่าคดีที่ทำข้าเรา ส่งสำเนาเรื่องราวมาขอให้กระทรวงเมืองชำระด้วย (25 มกราคม – 3 กุมภาพันธ์ 112)

ในคดีนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวราณรักษ์ ได้ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลว่า เห็นว่าเกี่ยวข้องกับเจ้าพนักงานกองละหุโทษจึงถวายมาเพื่อที่จะได้ไต่สวน ถ้าเป็นความจริง คงจะระงับเหตุและทำโทษตามสมควร ถ้าจะไม่รับเรื่องราร้องทุกข์ คงจะต้องตกลงให้ฟ้องยังโรงศาล

ข้อสังเกต ประเด็นที่ได้จากคดีความเรื่องนี้คือ การใช้อำนาจข่มเหงราชบุตรปัญหาของระบบข้าราชการ และการลงโทษผู้หนึ่งที่ถูกกล่าวโทษว่ามีชู้ มักจะถูกข่มขืนซ้ำเราบ่อยครั้ง คือ สถานภาพของอำแดงหนับเป็นหญิงมีสามีแล้ว ถูกกล่าวโทษว่ามีชู้ และถูกเจ้าพนักงานจะกระทำซ้ำเรา นอกจากนั้นอำแดงหนับยังเกรงว่าเจ้าพนักงาน(หม่อมเจ้าอบเชย ปลัดกรมกองละหุโทษ) จะสมรู้ร่วมคิดกับผู้กระทำผิด โดยไม่กระทำการชำระโทษผู้กระทำผิด ประเด็นต่อมาคือ คดียังเกิดขึ้นไม่สำเร็จจึงมีลักษณะประนีประนอม และในแง่ของกฎหมายถือว่าเป็นความผิดระดับใด ให้คุณและให้โทษต่อฝ่ายใดมากกว่า

เรื่อง นายแถมข่มขืนกระทำซ้ำเรา²

ช่วงเวลา 6 – 7 กันยายน ร.ศ. 112

เนื้อความ ได้ทราบความจากข้าหลวงและผู้รักษากรุงเทพมหานครกว่ามีคดีคือ นายแถมชาวบ้านพิตเพี้ยนได้จุดลากบุตรสาวชาวบ้านใหญ่แขวงเมืองลพบุรี ซึ่งอายุยังไม่ครบแก่ประเวณี มาข่มขืนกระทำซ้ำเรา เมื่อบิดามารดาของเด็กมาตาม นายแถมกลับกล่าวหาว่าทำการบุกรุก

สำหรับคดีนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เห็นว่าเป็นการข่มเหงกันอย่างรุนแรง จึงเรียกตัวผู้เกี่ยวข้องในคดีและอำเภอกำนันมาพร้อมกัน และได้สอบถามอำแดงย้อยซึ่งถูกนายแถมกระทำจนเจ็บป่วยสาหัส ซึ่งอำแดงย้อยก็ให้การยืนยันว่านายแถมกระทำจริง ส่วนอำเภอกำนันซึ่งรู้เห็นเหตุการณ์ก็ยืนยันว่านายแถมจุดอำแดงย้อยมาข่มขืนจริงๆและบิดามารดาของอำแดงย้อยก็ได้บุกรุก กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ให้ข้าหลวงและผู้รักษากรุงเทพมหานครพิจารณาความ โดยการสารภาพของนายแถมและจากคำให้การของอำเภอกำนัน ทาษของนายแถม นายแถมได้รับโทษคือ ปรับเท่าเบี้ยปลอมผิดเมีย ทวิคูณเงินสี่ชั่ง เป็นสินไหมกึ่ง พิไ নয়กึ่ง ให้เร่งสินไหมสองชั่งให้แก่อำแดงย้อยโจทย์ และเร่งเงินพิไ নয়สองชั่งให้เจ้าพนักงานจ่ายราชการ

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ . ร.5 ย 13 .3/1 คดีความเรื่องนายแถมข่มขืนกระทำซ้ำเรา (6 – 7 ก.ย. 112)

ส่วนอ้ายน่วมอยู่ในบังคับนายแถม ยกเบี้ยปรับใหม่ให้ และให้เขียนนายแถม 50 ที่ แล้วจำคุก 3 ปี ส่วนอ้ายน่วมซึ่งเป็นกึ่งต้นเหตุให้เขียน 25 ที่ แล้วเรียกประกันทานบน ปลอ่ยตัวอ้ายน่วมไป

ข้อสังเกต ประเด็นคือ เป็นคดีข่มขืนชำเราเด็ก การลงโทษกระทำในทันที เพราะเป็นเรื่องของชาวบ้าน ไม่มีอิทธิพลเหมือนคดีแรก

เรื่อง นายรองพิจารณาต้องหาว่ากระทำการคบชู้ด้วยหญิงในพระบรมมหาราชวัง³

ช่วงเวลา 26 มกราคม ร.ศ. 113

เนื้อความ จำเริญ ข้าหลวงพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าประภาพรณพิไลย ได้ให้การว่า นายรองพิจารณาทำหนังสือฎีกาของพระเจ้าลูกเธอ โดยให้แนบภรรยาเข้ามารับใช้แทนดอกเบี้ย เมื่อวันที่ 20 พ.ย. ร.ศ. 113 แนบได้พาแจ่ม ข้าหลวงพระเจ้าลูกเธอหลบหนีไป ส่วนแจ่มให้การว่า แนบพูดกับแจ่มว่า นายรองพิจารณามีความเสนหารักใคร่แจ่ม และแนบได้พาแจ่มไปหานายรองพิจารณาที่เรือนหมื่นย่านโรงวิเศษ 3 ครั้ง และเมื่อวันที่ 29 พ.ย. 113 แจ่มกับแนบพากันออกทางประตูองคศิลา และพบนายรองพิจารณาที่หน้าประตู นายรองพิจารณาได้พาแจ่มไปอยู่กินในที่ต่างๆ หลายแห่ง จนกระทั่งข้าหลวงของพระเจ้าลูกเธอสามารถจับตัวแจ่มได้ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ 18 มกราคม โดยแจ่มกล่าวว่า นายรองพิจารณาพาแจ่มไปแต่ในพระบรมมหาราชวังและทำชู้ ซึ่งหากเป็นจริงนายรองพิจารณาที่มีความผิดเนื่องจากมีพระราชกำหนดห้ามอยู่

เรื่อง นายพิเศษเสถียรรักษ์ บังอาจเข้าสูหาอำแดงยวงและจับมืออำแดงแก้ว⁴

ช่วงเวลา 26 เมษายน - 11 พฤษภาคม ร.ศ. 116

เนื้อความ โบบอกพระยาพิสุทธิธรรมธาดา ผู้ว่าราชการเมืองลพบุรีมายังกระทรวงวัง มีใจความว่า นายพิเศษเสถียรรักษ์กับนายสวรค์ภักดี นายเวนชาววังเป็นข้าหลวงไปรังวัดสวนน้อยหน้าของหลวงในแขวงเมืองลพบุรี นายพิเศษเสถียรรักษ์กับนายสวรค์ภักดีได้ไปอยู่ที่บ้านนายพ่วง ตำบลบ้านบางปีแขวงเมืองลพบุรี ในวันที่ 20 มีนาคม 115

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ . ร.5 ย13.3 /4 คดีเรื่อง นายรองพิจารณาต้องหาว่ากระทำการคบชู้ด้วยหญิงในพระบรมมหาราชวัง (20 ม.ค. 113)

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ย13.3/9 คดีเรื่องนายพิเศษเสถียรรักษ์ บังอาจเข้าสูหาอำแดงยวงและจับมืออำแดงแก้ว (26 เม.ย . - 11 พ.ค. 116)

เวลาประมาณ 3 ยามเศษ นายพิเศษเสถียรรักษได้บังอาจเข้าหาอำแดงยวงบุตรนายพ่วงในห้อง อำแดงยวงได้ร้องโวยวายขึ้น นายพ่วงจึงได้ปลุกนายสวรรค์ภักดีขึ้นบอกกล่าวต่อมาในตอนเช้าของวันที่ 21 มีนาคม อำแดงแก้วบุตรของอำแดงอนันท์ทอหูกอยู่ที่ใต้ถุนเรือน นายพิเศษเสถียรรักษซึ่งเสพสุราจนมึนเมาได้เข้าไปใต้ถุนเรือนและจับข้อมืออำแดงแก้ว อำแดงแก้วจึงวิ่งหนีออกไปหลังบ้าน เมื่อเรียกตัวนายพิเศษเสถียรรักษและนายสวรรค์ภักดีเข้ามาสอบถาม นายพิเศษเสถียรรักษให้การว่า ตนได้เข้าไปหาอำแดงยวงบุตรนายพ่วง ซึ่งอำแดงยวงได้ร้องขึ้นเป็นความจริง แต่ไม่ได้เสพสุราเมาแล้วเข้าไปจับมืออำแดงแก้ว ซึ่งนายสวรรค์ภักดีก็ได้ให้การว่า นายพิเศษกระทำการเช่นนั้นจริง

การที่นายพิเศษเสถียรเป็นข้าราชการขึ้นไปราชการแต่กลับไปกระทำความผิดร่อนให้แก่ไพร่พลเมือง ดังนั้นจึงพิจารณาให้ถอดออกจากบรรดาศักดิ์ลงเป็นไพร่ และปรับไหมทวีคูณตามบรรดาศักดิ์เป็นเงิน 66 บาท

เรื่อง หนูเลียบใจทย์ พระยามนตรีสุริยวงศ์ จำเลย ต้องหาว่าข่มขืนทำชำเรา⁵
ช่วงเวลา 13 กรกฎาคม-4 ตุลาคม ร.ศ. 117

เนื้อความ ในวันที่ 13 ก.ค. หนูเลียบได้มาขอให้ถ้อยคำกฎหมายชั้นสูตรบาดแผลไว้ต่อกระทรวงนครบาลว่า เมื่อวันที่ 10 ก.ค. 117 เวลาบ่ายโมงเศษพระยามนตรีสุริยวงศ์ได้ข่มขืนตีจะทำชำเราหนูเลียบ แต่หนูเลียบไม่ยอม พระยามนตรีฯ จึงปล้ำข่มขืนหนูเลียบ หนูเลียบทนกำลังพระยามนตรีฯ ไม่ได้ จึงยอมให้ทำชำเราครั้งหนึ่งมีบาดแผลโลหิตไหลแห่งหนึ่ง หลวงวิเศษธานีได้สั่งให้นายวันเสมียนรับคำชั้นสูตรไว้แล้วบังคับให้หนูเลียบสาบานตัว จากนั้นจึงรับคำชั้นสูตรบาดแผลไว้ตามกฎหมาย

หนูเลียบให้การว่า ตนอายุได้ 14 ปี เป็นบุตรของนายจัน บิดา อีเลียมารดา ตนมีตำหนิแผลเป็นที่ต้นแขนซ้าย ได้รับใช้งานแทนมารดาอยู่กับหม่อมจ้ายภรรยาพระยามนตรีฯ นายเงิน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมบ้านสมเด็จพระยาของสงน้อยห้องที่ขุนขจรภักดี อำเภอกองทัพฯ เดิมเป็นวันใดจำไม่ได้ ประมาณ 4 ปีมาแล้ว อีเลียมารดาตนได้ให้อำเภอทำสารกรมธรรม์ขายตัวเองเป็นทาสอยู่กับหม่อมจ้าย ภรรยาพระยามนตรีฯ ค่าตัวเป็นเงิน 3 แต่อีเลียมารดาได้ให้ตนมารับใช้งานแทนต่างดอกเบี้ยยอยู่ที่ตึกหม่อมจ้ายเป็นประจำ ในวันที่ 10 ก.ค. 117 ตอนเที่ยง ตนอยู่ที่ตึกหม่อม

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ . ร.5 ย13.3/10 คดีเรื่องหนูเลียบใจทย์ พระยามนตรีสุริยวงศ์จำเลย ต้องหาว่าข่มขืนทำชำเรา (13 ก.ค. -4 ต.ค. 117)

จ่าย พระยามณเฑียร ๔ ได้เรียกตนเข้าไปในห้องตึก และบังคับให้บีบนิ้ว ดนจึงบีบ
นิ้วจนพระยามณเฑียร ๔ หลับไปประมาณครึ่งหนึ่ง ประมาณบ่ายโมงเศษ พระยามณเฑียร
๔ ตื่นและให้ตนไปเปิดประตูห้องตึก แล้วพระยามณเฑียร ๔ ก็เข้าจะปล้ำทำชำเราตน ดน
ไม่ยอม พระยามณเฑียรได้ตบตีตน ดนกลัวอำนาจและทนกำลังพระยามณเฑียร ๔ ไม่ได้ต้อง
ยอมให้พระยามณเฑียร ๔ ช่มชื่นทำชำเราครั้งหนึ่ง และมีบาดแผลโลหิตไหลแห่งหนึ่ง จาก
นั้นจึงให้ตนไปเปิดประตูตึกออก ในวันนั้นตนไม่สามารถนำความไปบอกอภัยมารดาได้
เพราะหม่อมจ่ายกักขังตนไว้ ต่อมาในวันที่ 12 ก.ค. ตอนเที่ยง อภัยมารดาได้มาหา
ตน ดนจึงให้มารดาเล่าต่อหม่อมจ่าย ซึ่งหม่อมจ่ายก็ยอมให้ตนมาอยู่กับมารดาอยู่ที่
ตึกแถวหลวง ซึ่งให้เขาอยู่ที่หน้าวัดราชบูรณะ และได้เล่าความทั้งหมดให้มารดาฟัง
มารดาจึงพาตนมาแจ้งกระทรวง ดังนั้นตนจึงสาบานตัวทำคำขันสุทรবাদแผลไว้เพื่อเป็น
พยานให้ตน ถ้าตนจะฟ้องร้องยังศาลใด ตนจะอ้างถึงคำขันสุทรবাদแผลของตนเมื่อ
ใด ขอให้ส่งคำขันสุทรবাদแผลฉบับนี้ของตนไปให้ศาลพิจารณาด้วย จากนั้น
นายวันเสมียนจึงได้พิจารณาขันสุทรবাদแผลในที่ลับของหนูเลี้ยง เห็นว่าที่ของลับมีเนื้อฉีก
ขาดแผลยาว 1 กระเบียด กว้างครึ่งกระเบียด หนึ่งแห่ง ซึ่งหนูเลี้ยงได้บอกว่าพระยา
มณเฑียร ๔ ช่มชื่นถึงชำเรา จึงเป็นบาดแผล

ส่วนพระยามณเฑียรสุริยวงษ์ได้ให้การว่า เดิมอภัยมารดาอำแดงเลี้ยงได้ทำ
หนังสือขายตัวอยู่กับจ่ายภรรยาของตน แล้วให้อำแดงเลี้ยงมารับใช้แทน ครั้นในวัน
ที่ 12 ก.ค. เวลาเที่ยงเศษ อภัยได้มาขอลาตัวอำแดงเลี้ยง ว่าอยากจะพบ จ่าย
ภรรยาของตนก็ยอมให้ไป ครั้นตกเย็น อำแดงเลี้ยงไม่กลับมา จึงให้คนไปตาม
อภัยมารดาบอกว่า อำแดงเลี้ยงไปกับอาผู้ชาย พรุ่งนี้จะไปตามตัวให้ ครั้นใน
วันที่ 13 ก.ค. ตอนเย็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ สั่งให้หลวงนิ
พัฒน์กุลพงษมาแจ้งแก่ตนว่า อภัยมารดาและอำแดงเลี้ยงได้ไปทำคำขันสุทรবাদแผล
ของอำแดงเลี้ยงที่กระทรวงเมือง ทว่าตนกระทำทราจระช่มชื่นชำเราอำแดงเลี้ยงอายุ
14 ปี กรมหมื่นนเรศวรฯ ทรงเห็นว่า ความเรื่องนี้ถ้าจะว่ากล่าวกันก็จะเป็นการเสื่อม
เสียชื่อเสียง ให้ตนรับผิดชอบใกล้เคียงกับมารดาอำแดงเลี้ยงจะเป็นการดีกว่า ตนได้บอกกับ
กรมหมื่นนเรศวรฯ ว่า ความเรื่องนี้ไม่เป็นความจริง ในเวลานั้นตนมีที่อยู่เป็นหลักฐาน
จำเป็นต้องต่อสู้ กรมหมื่นนเรศวรฯ ตอบว่า มีทางที่จะต่อสู้ได้ แต่จะเป็นการเสีย
ชื่อเสียง ควรใกล้เคียงขอเสียหายให้เลิกแล้วกันไปเสียดีกว่า ดนจึงตอบว่า ถ้าจะ
ให้ตนยอมเสียเงินให้แก่โจทก์ ภายหลังจะเกิดฟ้องร้องขึ้นอีก โจทก์จะอ้างว่า ตน
ได้ยอมเสียเงินให้แก่โจทก์ ตนคงจะล้มทั้งยืน ตนยอมไม่ได้ แต่ถ้ากรมหมื่นนเรศวร
ฯ บังคับให้ตนเสียเงินให้แก่โจทก์ โดยจะมีให้ว่ากล่าวฟ้องร้องกัน เพื่อไม่ให้ตนเสียชื่อเสียง

ตนก็จะยอมเสียให้ตามบังคับ กรมหมื่นนเรศวรตอบว่า จะไปคิดเกลี้ยไถ่ลงดู
พระยามนตรีสุริยวงศ์ได้ให้การต่อว่า เมื่อ 2-3 วันที่ผ่านมา พวกพ่อของอำแดง
เลียบได้แต่งคนมาชู้ตนจะเอาเงิน 20 ชั่ง โดยหวังจะให้ตนกลัวคำชู้ ครั้นถ้าตนจะให้
เงินไป ก็จะเป็นได้ว่าตนได้ทำความชั่วต่ออำแดงเลียบจริง ครั้นอำแดงเลียบไม่ได้เงิน
20 ชั่งตามต้องการจึงได้แกลังกล่าวโทษตน เพื่อที่จะให้ตนได้รับความอับยศ ตามที่
อำแดงเลียบกล่าวหาว่า ในวันที่ 10 ก.ค. ตนได้เรียกให้อำแดงเลียบเข้าไปปิ่นพาดและ
ทำทูลาจารย์นั้น ในวันดังกล่าวตนมีสถานที่อยู่เป็นหลักฐาน นอกจากนั้น อำแดง
เลียบคนนี้ก็ได้อภัยมาแต่ก่อน มิใช่เป็นคนบริสุทธิ์ และยังได้หลบหนีไปครั้งหนึ่งด้วย
และตั้งแต่วันที่ 12-13 ซึ่งอำแดงเลียบได้ไปจากบ้านของตนนั้นจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น
ก็ไม่ทราบได้

ด้วยในคดีระหว่างหนูเลียบโจทย์ พระยามนตรีสุริยวงศ์จำเลย หาวาชมชื่นทำ
ข้าเรา คดีนี้ฟ้องเป็นความอาญา จึงให้พระยาจำเมือง อธิบดีผู้พิพากษาศาลโบรสสภา
และมิสเตอร์ ซี สเลกเซอร์ ผู้แนะนำกฎหมายได้สวนความเรื่องนี้ตามพระราชบัญญัติ

วันที่ 4 ตุลาคม 117 ที่ศาลโบรสสภา มีการพิจารณาคดีดังนี้ จากการที่
หนูเลียบโจทย์ได้กล่าวหาว่า พระยามนตรีสุริยวงศ์จำเลย ได้กระทำความผิดทำ
ข้าเราโจทย์เมื่อวันที่ 10 ก.ค. ร.ศ. 117 โจทย์มีอายุ 12 ปีกับ 9 เดือน จำเลย
ได้ปฏิเสธข้อหา ในการกำหนดโทษชมชื่นทำข้าเรานั้น จะต้องพิจารณาตามกฎหมาย
ว่า ผู้ต้องหาได้กระทำความผิดกับหญิงคนใดคนหนึ่งที่มีอายุต่ำกว่า 12 ปีหรือหญิงที่ยัง
ไม่รู้จักเตียงสา การกระทำด้วยความชมชื่นหรือด้วยความไม่ยินยอมอันต้องด้วยกฎหมาย
ในพระราชบัญญัติแห่งกฎหมายเล่ม 2 หน้า 32 ตอนที่ 17 และในกฎหมายเล่ม 1
ลักษณะผิดเมียหน้า 249 มาตรา 76 มาตรา 78 เมื่อมีพระราชกำหนดกฎหมายดังนี้
ในชั้นแรกศาลจะต้องพิจารณาโดยละเอียดว่า โจทย์มีอายุสมควรเป็นผู้บริสุทธิ์หรือไม่
ซึ่งโจทย์ได้ปฏิเสธ แต่มารดาของโจทย์ได้ยืนยันว่า โจทย์มีอายุ 12 ปี 9 เดือน
และมารดาโจทย์มีบุตรถึง 7 คน แต่ไม่สามารถบอกอายุของบุตรเหล่านั้นให้ศาลทราบได้
เมื่อถามอายุมารดาโจทย์ มารดาโจทย์ตอบว่ามีอายุ 39 ปี ซึ่งต่างจากที่ปรากฏอยู่
ในศาลกรมธรรม์ที่ให้ขุนขจรภักดีอำเภอกำไว้เมื่อวันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 113 ว่ามีอายุ
46 ปี ดังนั้นศาลก็มีเหตุผลพอที่จะเชื่อถืออายุโจทย์ว่าถูกต้องกับความจริงหรือไม่
โจทย์คงมีอายุ 14 ปี หรือมากกว่านั้น ตามอาการและกิริยาของโจทย์ที่ปรากฏในศาล
และท่าทางของโจทย์เวลาตอบคำถามนั้นก็แสดงให้เห็นว่ากิริยาเช่นนั้นจะถือว่าโจทย์เป็นเด็ก
ไม่ได้ ดังนั้นศาลจึงต้องพิจารณาหาความจริงตามข้อหาแต่เพียงว่า จำเลยได้
กระทำความผิดกับโจทย์นั้นทำด้วยความชมชื่นที่หาได้ยินยอมหรือไม่ คำพยานที่จะ

ประกอบกับข้อหาการพิจารณาดังนี้ 1 ตัวของโจทก์และพยานของโจทก์ซึ่งได้ให้การเบิกความแล้วในศาล และ 2 ตามคำพยานที่จะถือเอาเป็นหลักฐานในความอาญามีประเภทดังนี้ได้นั้น ต้องอาศัยพยานในชื่อเสียงของผู้ที่ถูกกระทำร้ายแต่อย่างเดียวดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องตรวจตราโดยละเอียดในชื่อเสียงของโจทก์ซึ่งเป็นพยานสำคัญ และทั้งคำพยานอื่นๆที่จะต้องเป็นสิ่งประกอบให้เชื่อได้ในนิสัยและกิริยาความประพฤติของโจทก์ว่าเป็นผู้มีความประพฤติดีและชั่วประการใด ตามคำพยานที่ได้เบิกความแล้วนั้น ชักนำให้เห็นได้ว่า โจทก์ไม่ได้มีความประพฤติดีดังเหตุการณ์ในเดือนมีนาคม ร.ศ. 116 ซึ่งมีการฉลองที่วัดพิไชยญาติ โจทก์ได้หลบหนีไปจากบ้านจำเลยในตอนกลางคืน ทำให้มารดาและพี่น้องของโจทก์เดือนร้อนใจเป็นอันมาก จนได้มีสินบนค้นหาตัวโจทก์ แต่โจทก์ก็มิได้กลับมา ต่อมาภายหลังสามคืนแล้วจึงมีผู้พาโจทก์กลับมาบ้าน ซึ่งไม่รู้ว่าโจทก์ไปค้างอยู่ที่ใด และเมื่อโจทก์กลับมาบ้านนั้นมารดาและพี่สาวโจทก์ก็ได้ทำโทษเยียนตีถึงสาหัส โจทก์ได้รับต่อศาลว่า โจทก์ได้ไปจากบ้านโดยความที่ตกลงกับเด็กหญิงอีกคนหนึ่ง มิใช่ถูกเกลี้ยกล่อม ดังนั้นจึงเป็นเหตุที่ทำให้เชื่อว่า ตั้งแต่ก่อนเกิดคดีเรื่องนี้กิริยาและความประพฤติของโจทก์มิได้เป็นเด็กดี อีกทั้งยังตั้งใจกล่าวเท็จด้วย ตามคำให้การของโจทก์ว่าเหตุเกิดเมื่อวันที่ 10 ก.ค. 117 ตอนเที่ยง ซึ่งในห้องเจเสียงหรือหน้ามุขมีฝาผนังสูงประมาณหัวคน ซึ่งคนข้างนอกสามารถเห็นได้ง่ายว่าทำอะไรกันในห้องนั้น และห้องที่ติดกันนั้นเยื่อนบุตรสาวของจำเลยก็ได้อ่านหนังสืออยู่ ชุมภรรยาจำเลย หนูสุดและสาวใช้อื่นๆก็ได้อยู่ที่นั่นด้วย ซึ่งถ้าจะร้องเสียงดัง คนเหล่านั้นก็จะได้ยิน ซึ่งถ้าเป็นความจริงก็ต้องเป็นโดยความยินยอมของโจทก์ โจทก์จึงมิได้ร้องขึ้น โจทก์ได้ชี้แจงว่าที่ไม่ได้ร้องนั้นเพราะกลัวที่จะต้องรับอาญา ซึ่งแย้งกับการที่โจทก์บอกว่าได้ต่อสู้จำเลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโจทก์สามารถร้องขึ้นได้ และการที่โจทก์บอกว่าสูดทอนปิดบังความเจ็บปวดไว้ถึง 2 วัน นั้น กลับไม่มีใครในเรือนหรือเพื่อนเล่นของโจทก์สงสัยอะไรเลย และโจทก์ยังคงทำงานที่นายใช้ตามปรกติ และในวันที่ 12 เมื่อมารดาของโจทก์มาหาโจทก์ได้เล่นอยู่กับเด็กหญิงคนหนึ่ง ศาลถามว่าทำไมโจทก์ไม่ไปหามารดาและบอกมารดาทันที โจทก์ยืนยันว่าได้บอกคนถึงห้าคนให้ไปตามมารดา แต่โจทก์ไม่สามารถระบุชื่อคนเหล่านั้นได้ ต่อมาภายหลังโจทก์จึงได้บอกชื่อสองคนซึ่งเป็นผู้ที่ยากต่อการที่จะสืบหาความจริงได้ และคำให้การของโจทก์ดังนั้นก็แตกต่างจากคำให้การของมารดาโจทก์ซึ่งกล่าวว่าได้มาหาโจทก์ตามปรกติ 2-3 วันครั้งหนึ่ง มิได้มีใครไปตาม และการที่มารดาของโจทก์ได้ขอลาตัวโจทก์ไป 2-3 ชั่วโมง ซึ่งก็ได้รับอนุญาตให้ไป และต่อหน้าจำเลยด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจำเลยมิได้มีความกลัวอะไร คำชี้แจงของโจทก์โดยมากก็แตกต่างจากคำพยานอื่นๆนอกจากนั้นโจทก์ยังเคยถูกจับได้ว่ากล่าว